

ЛІТАРАТУРА і МАСТАЦТВА

5 лістапада

2004 г.

№ 43-44/4280

Мова і літаратура — душа народа

Сённяшні нумар “ЛіМа” прысвечаны выкладанню роднай мовы і літаратуры ў школах, ВНУ рэспублікі, а таксама даследаванню ў некаторых інстытутах НАН. Пазнаёміцца чытач і з дасягненнямі, праблемамі ў гэтым накірунку, параважае разам з намі над роляй настаўніка ў духоўным станаўленні падрастаючых пакаленняў. Бо ад пакалення да пакалення беларускі народ замацоўвае ў слове сваё бачанне свету, свой вопыт яго пазнання. Ад эпохі да эпохі ён выпрацоўвае разнастайныя сродкі для перадачы думак, пачуццяў, а таксама ўспрымання культуры, мастацтва, літаратуры... Карацей кажучы — усе вялікія і малыя асаблівасці жыцця нашага народа адлюстраваліся ў мове.

НА ЗДЫМКУ: госці Рэдакцыйна-выдавецкай установы “Літаратура і Мастацтва” — вучні СШ № 55 сталіцы. Яны — аматары роднага слова, цікавяцца творчасцю беларускіх пісьменнікаў. Разам з настаўніцай Наталляй Андрэеўнай Марук школьнікі прыйшлі на Захараву, 19, каб пазнаёміцца з дзейнасцю выданняў РВУ.

Фота К. Дробава

КАЛОНКА ГАЛОЎНАГА РЭДАКТАРА

Каб не згубіцца ў вірлівасці жыцця

Усе мы пайшлі ў вялікае жыццё не толькі са сцен родных хат і кватэр, але, без выключэння, і са сцен школ і школак. Хтосьці з драўляных пасляваенных пабудов, а нехта з велічных і па-сучаснаму абсталяваных, шматпавярховых агульнаадукацыйных устаноў.

Думаю, што не памылюся, калі скажу: школа сталася тым падмуркам, на якім з цягам часу ўсе мы, рабочыя ды акадэмікі, дактары навук, пісьменнікі і калгаснікі разам з тымі ж інжынерамі ўзводзілі лёсавызначальную, вобразна кажучы, архітэктурную строму асабістага жыцця. Са школьнага парога, які пераступалі ўпершыню і які пакідалі пасля заканчэння вучобы ды кіраваліся ў дарослае жыццё, мы выносілі аснову асноў: любоў да роднай зямлі, мовы, чалавечнасць, патрыятызм і ўласную годнасць. Адным словам, усведамленне, што кожны з нас Беларус са сваёй глыбіннай і адметнай гісторыяй, непаўторнай і найпрыгажэйшай мовай, найбагацейшым фальклорам і этнаграфіяй... Так бы мовіць — чалавек сваёй спрадвечнай Радзімы. Бо не мною сцверджана: школа — гэта своеасаблівы храм. Менавіта ў яе сценах, пры дапамозе таленавітых і сардэчных, неабыхавых да сваёй справы настаўнікаў фарміравалася і, дзякуй Богу, фарміруецца духоўнае багацце, унутраная скарбонка кожнай асобы. Вопытны настаўнік — майстра вышэйшай катэгорыі і пробы, у руках якога дзіця спазнае веліч свайго народа і неабдымнасць Сусвету.

Не будзе перабольшаннем сцвердзіць, што ў кожнага з нас праз усё жыццё праходзіць вобраз першага настаўніка, які вучыў, прынамсі ў мой час, правільна трымаць у руках асадку і выводзіць на паперы мудрагелістыя і такія загадкавыя літары. Яны, вядома, аніж не хацелі складвацца ў словы, якія даўно ведалі і прамаўлялі, але графічна пачыналі асвойваць пры дапамозе цярплівых і любячых нас настаўнікаў.

Мяняюцца часы, замест асадак з пёрамі і чарніліц прыходзілі самапіскі, іх праз дзесяцігоддзі змянялі калькулятары і камп'ютэры, але толькі нязменна побач з кожным пакаленнем крочыць Настаўнік. Чалавек, які прызваны Богам і грамадствам мэтанакіравана фарміраваць хістка і падатлівую дзіцячыя душы. Аберагаць ад абрынутага на іх, асабліва апошнім часам, усяго негатыўнага і адмоўнага, што губіць, а то і забівае ў дзіцячай душы самыя светлыя пачаткі. Ні для каго не сакрэт — сёння экраны тэлевізараў, відэазалы, камп'ютэрныя клубы перапоўнены фільмамі і гульнямі, у якіх, абвясняючы словы класіка ўкраінскай літаратуры Міхайлы Стэльмаха, кроў людская зрабілася вадзіцай. Жажлівая рэальнасць, але ў ёй мы ўсе вымушаны жыць. Дзяржаўныя структуры, вядома, вядуць барацьбу з падобнымі праявамі віртуальнай жорсткасці, спаганьваннем святых для чалавека ідэалаў. Але, зноў-такі, вось яна, рэальнасць — нельга ахапіць неахопае. Тут на першае месца і выходзіць настаўнік, бо трэба ж растлумачыць дзіцяці, кожнаму школьніку розніцу паміж добром і злом, забароненым і дазволеным, дапамагчы неакрэплай маладой душы зрабіць адзіна правільны выбар, не паслізнуцца на пачатку жыццёвай дарогі. Дзеля таго, каб пакаленне, што ўваходзіць у няпростое дарослае жыццё, любіла сваю Радзіму, адзінакрэўны народ, мову бацькоў, гісторыю прашчуралі і дзядоў нашых.

Так, гэта не вельмі проста і не кожнаму дадзена. Мо таму і застаюцца ў нашых школах толькі тыя людзі, якія любяць сваю справу, прадмет, што выкладаюць, а найперш, па вялікім рахунку, ім неабыхавы лёс, калі так можна сказаць, чужых дзяцей, тых дзяўчынак і хлопчыкаў, якія што-раніцы пакідаюць свае хаты і чародкамі сцякаюцца ў класы. І настаўнік павінен навучыць іх разуменню высокіх духоўных каштоўнасцяў. А праз што гэта робіцца? Вядома — праз мову, літаратуру, гісторыю...

Мне б хацелася крыху спыніцца на літаратуры. І вось чаму. У № 40 "Літаратурнай газеты" (6—12 кастрычніка) прачытаў інтэрв'ю карэспандэнткі гэтага выдання з вядомай рускай паэтэсай Інай Кабыш якая выкладае ў адной з маскоўскіх школ рускую літаратуру. Артыкул называўся "Карыснае бескарыснае, або Чаму саджаюць дрэвы на краі рвоў". Шчыра прызнаюся: матэрыял крануў патаемныя струны душы і дапамог шмат у чым расставіць кропкі над "і".

У інтэрв'ю гаворка вялася пра тое, ці патрэбна выкладанне літаратуры ў школе і што гэта дае сучасным дзецям у наш прагматычны час. Згадзіцеся — пытанне даволі лагічнае. Але... вось толькі некалькі адказаў паэтэсы тым, хто задае такое і падобныя пытанні: "без заняткаў літаратурай не вырасташ асобай", "дзедзі самі ніколі не прыйдуць да сапраўднай (класічнай і сучаснай — А.К.) літаратуры без настаўніка", "да сапраўднай літаратуры трэба прыцягваць, бо ўсялякае набліжэнне да высокага патрабуе намаганняў", або "літаратуру і іншыя духоўныя каштоўнасці патрэбна прышчэпляць, інакш яно само аніж не прымецца ў юных душах. А ўсялякая прышчэпка без болю не прыжываецца". Ці вось яшчэ: "Чым лячылі душэўны боль, як не словам? Толькі тады мы прыйдзем або ў царкву, ці да славеснага храма, г.зн. да чагосьці вечнага, што дае супакоенне". Задумаемся і над наступнымі, здавалася б вельмі простымі словамі: "...чалавек толькі тады застаецца чалавекам, калі яго душа працуе. Канец свету можа надыйсці не з аднекуль, а знутры чалавека, калі ён адмовіцца ад сваёй высокай прадвызначанасці і зробіцца прыдаткам да камп'ютэра. Чалавек-функцыя без вышэйшых духоўных каштоўнасцей, да якіх адносіцца і літаратура, памрэ (А.К.)".

Ну, як вам? Канкрэтна і ясна! Вось чаму і павінны сённяшнія школьнікі абавязкова паглыблена вывучаць Купалу і Талстога, Тургенева і Коласа, Купрына ды Караткевіча... Увогуле, найкаштоўнейшы скарб сусветнай літаратуры, яе залаты фонд і сённяшні здабытак — усё дзеля самага галоўнага — каб застацца Чалавекам у самым шырокім і найлепшым значэнні гэтага слова. Інакш узнікае пагроза зрабіцца "прыдаткам камп'ютэра ці машынай для заробку грошай".

Роля ж настаўніка, як мне здаецца, заключаецца ў тым, каб дапамагчы школьніку расставіць правільныя акцэнтны, каб не кідацца многім з іх па рацэ жыцця струхнелай трэскай. У гэтым не апошняе, а найпершае месца займае сур'ёзная, правяраная пакаленнямі літаратура, якую даносіць да вучня неабыхавы настаўнік. Бо ніколі не пагаджуся з думкай, што літаратура класічная і цяперашняя для сучаснага чалавека памерла.

Анатоль КАЗЛОЎ

Прэзідэнт Беларусі Аляксандр Лукашэнка сустраўся з пераможцамі і лаўрэатамі Рэспубліканскага конкурсу "Настаўнік года-2004".

— Мы павінны зрабіць усё, каб узяць на больш высокі ўзровень якасць адукацыі і ні ў якім разе не зніжаць планку, устаноўленую ў савецкія часы, — сказаў ён падчас сустрэчы.

НА ЗДЫМКУ: А.Р. Лукашэнка віншуе пераможцу конкурсу Ігара Якіменку, настаўніка інфарматыкі Магілёўскага абласнога ліцэя № 3.

Талентам — дзяржаўную падтрымку!

На Беларусі ўжо не першы год паспяхова працуе дзяржаўная сістэма выяўлення талентаў; вядзецца пошук адораных дзяцей і падлеткаў.

Таму ў параўнанні з 2001-м колькасць стыпендыятаў Спецыяльнага фонду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь па падтрымцы тале-

навітай моладзі павялічылася больш чым удвая. І калі на 2001-ы ў радах самых-самых адораных было 85 чалавек, дык зараз — 190.

Вось звесткі, якія прыводзіць самае буйное агенцтва рэспубліканскіх навін — БЕЛТА: у мінулым годзе сродкі са спецыяльнага фонду атрымалі 253 ча-

лавекі, у тым ліку — 156 стыпендыяў, 34 заахвочальныя прэміі выпускнікам, 2 імяныя прэміі, а 55-ці маладым людзям была аказана матэрыяльная дапамога. Дарэчы, упершыню на працягу года стыпендыі выплачваліся штомесяц.

ВІКА

Энцыклапедыя для педагогаў

Часопіс "Роднае слова" — своеасаблівае энцыклапедыя для педагогаў. Такое азначэнне даў яму міністр адукацыі Аляксандр Радзюкоў на святкаванні з нагоды выхаду ў свет юбілейнага, 200-га нумара. Дадаўшы пры гэтым, што няможна ўявіць школьную бібліятэку і заняткі па мове без гэтага часопіса і публікацый у ім. Ды і не дзіўна, бо "Роднае слова" адрасавана перш за ўсё настаўнікам беларускай мовы і літаратуры. Тут змяшчаюцца матэрыялы не толькі па мове і літаратуразнаўстве, але і па гісторыі, культуры, этнаграфіі.

Як адзначыў галоўны рэдактар М. Шавыркін, канцэпцыя часопіса адна: "фарміра-

ванне этычна-эстэтычнай культуры школьнікаў на ўроках мовы і літаратуры". На фарміраванне светапогляду маладога грамадзяніна ўплывае ўсё, што яго акаляе, таму і на родна-славаўскіх старонках размова ідзе пра мастацтва, кіно, музыку і да т.п. Дбаючы пра чысціню дзіцячай душы, пра тое, як абараніць яе ад перанасычанасці зла на тэле- і кінаэкранах, ад звышінфармаванасці, якую прапануюць разнастайная колькасць газет і часопісаў на любы густ ды сучасная камп'ютэрная тэхніка праз Інтэрнет, супрацоўнікам часопіса давалася нават скласці своеасаблівую праграму, якая б дапамагала педагогам, вучыла іх выбіраць патрэбныя тэмы і накірункі. І ўсё — на роднай мове, якая, па словах М. Шавыркіна, ёсць "духоўная сувязь людзей з навакольнай прасторай".

Вольга КУРТАНІЧ

Будзе і зборнік

У Беларускім дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва адбылася вечарына, прысвечаная 145-годдзю з дня нараджэння Браніслава Эпімаха-Шыпілы. Пра ролю выдатнага дзеяча беларускай культуры ў развіцці нацыянальнага адраджэння канца XIX — пачатку XX ст.; пра яго ўплыў на фарміраванне цэлай плеяды духоўных дзяцей — Янкі Купалы, А. Станкевіча, З. Жылуновіча, Б. Тарашкевіча, К. Душэўскага, А. Грыневіча, Я. Штутовіча, Т. Грыба і інш.; пра значэнне ру-

каліснай "Беларускай хрэстаматый", створанай гэтым вучоным-філолагам, у гісторыі беларускай літаратуры; пра выдавецкую, этнаграфічную, грамадскую дзейнасць Б. Эпімаха-Шыпілы гаварылі ўдзельнікі вечарыны Г. Кісялёў, А. Мальдзіс, Я. Янушкевіч, І. Багдановіч, А. Сідарэвіч, П. Семчанка, Т. Кекелева. Адбылося адкрыццё выставы "Падзвіжнік нацыянальнага адраджэння", на якой экспануюцца ўнікальныя дакументы, датаваныя к. XIX — пач. XX стст. Дырэктар архіва-

музея Г. Запартыка выказала надзею на тое, што выданне ў 2005 годзе зборніка творчай і біяграфічнай спадчыны Б. Эпімаха-Шыпілы "Беларуская хрэстаматый" — і ўсё жыццё, падрыхтаванага беларускімі архівістамі і навукоўцамі, будзе годным ушанаваннем памяці вучонага.

Т. КЕКЕЛева, заг. аддзела інфармацыі, публікацыі і навуковага выкарыстання

Мець сваё. Без варыянтаў!

Факультэт журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта на пачатку снежня будзе святкаваць сваё 60-годдзе. Школа журналістыкі Беларусі мае свае набыткі, упэўнена ўваходзіць у сусветны навуковы і адукацыйны працэсы, заяўляе пра сябе новымі адкрыццямі і творчымі знаходкамі. На факультэце ёсць кафедра стылістыкі і літаратурнага рэдагавання, адзінае ў сваім родзе структурнае навуковае і метадычнае падраздзяленне, якое ажыццяўляе моўную падрыхтоўку будучых журналістаў, рэдактараў. Знамянальна, што ў гэтым годзе адбыўся першы выпуск рэдактараў, якія пайшлі працаваць у выдавецтвы, рэдакцыі і інфармацыйныя агенцтвы. З пытаньнямі пра надзённасці журналісцкай адукацыі і мовазнаўства мы звярнуліся да загадчыка кафедры стылістыкі і літаратурнага рэдагавання Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, доктара філалагічных навук, выдатніка адукацыі Рэспублікі Беларусь, члена Саюза журналістаў Беларусі, саветніка міністра адукацыі Рэспублікі Беларусь па сувязях са СМІ і грамадскасцю Віктара Іўчанкава.

— Віктар Іванавіч, як бы вы акрэслілі сучасны стан функцыянавання беларускай мовы і моўную сітуацыю ўвогуле?

— Сучасная беларуская мова ў сваім развіцці на мяжы XX — XXI стст. мае пэўныя асаблівасці. Яны датычаюцца перш за ўсё такіх складнікаў грамадскага ўладкавання, як адкрытасць да дыялога, крушэнне маўленчых стандартаў, рытарычная завостранасць.

Зараз цяжка ўявіць палітычнага лідэра, які чытаў бы з паперы пра "набалелае" і "патрэбнае". Час патрабуе ўласнага стылю, выражэння сваіх пазіцый не ранейшымі трафарэтамі і стандартамі, а гаваркімі і перакананымі словамі, якія могуць крануць, павесці за сабою... На жаль, у палітычным жыцці беларуская мова не мае той запатрабаванасці, на якую маглі б прэтэндаваць маладая незалежная дзяржава. Актыўным заменікам яе выступае мова рускага народа, прызнаная на Беларусі дзяржаўнай. У гісторыі моўнага існавання рэдка сустракаюцца такія выпадкі.

З чыста лінгвістычных пазіцый не маем права казаць пра функцыянаванне сучаснай рускай літаратурнай мовы на тэрыторыі Беларусі, бо, на самарэч, маем толькі яе "нацыянальны варыянт". Калі падсумаваць масавае выкарыстанне беларускай мовы братамі народа, то заўважым, што ўжываецца яна ў выглядзе так званай трасянікі. Гэты лёс напалкаў не толькі нас. Падобную з'яву — суржыка — наглядваем і на Украіне. Хочам мы гэта ці не, але ўпарта пераносім у рускамоўную практыку сваю арфаграфію, граматыку, стылістыку. Па-свойму будзем, вымаўляем і ўжываем рускія словы. Толькі адукацыя і спецыяльная падрыхтоўка дазваляюць беларусу правільна вымавіць, напрыклад, такую рускую фразу: "Дяді і тэці сідзелі в тени деревьев". У ёй сярэднястасць беларус абавязкова наробіць памылку у вымаўленні, звязаных з тым, што на Беларусі ёсць дзеканне і цеканне. Як часта можна пачуць у рускамоўнага беларуса: *обеспечЕние, рукУ, ногУ, приехал с Гомеля, пошёл в грибы* — тыя акцэнталагічныя і граматычныя формы, якія ўласцівыя беларускаму маўленню. Такія прыклады можна доўжыць бясконца...

Спакваля мы хочам зрабіць рускую мову "сваёй", як быццам надаць ёй уласнабеларускі рысы. На гэтым

заснавана так званая інтэрферэнцыя, калі носьбіт роднай мовы "перакладзе" яе асаблівасці на мову набытую. Пэўна, мала хто ўяўляе тое, што з'яўляецца актыўным "разносчыкам" асаблівасцей мовы, якой часам грэбуе або ў меру сваёй моўнай абмежаванасці не хоча валодаць. Для таго каб, выкараціць прыродную "генетыку" беларускага маўлення з розуму і душы такога беларуса, патрэбны "лапапедычныя" намаганні. Але ці трэба гэта рабіць? Канечне, не. Няхай хоць па акцэнце пазнаюць у свеце беларуса...

У практыцы выкладання беларускай мовы ў розных аўдыторыях — студэнцкай, чыноўніцкай, выкладчыцкай мне даводзілася сустракаць людзей, якія нават крыўдзіліся: маўляў, вы думаеце — я не ўмею гаварыць па-руску. Умеецце, шануюнае спадарства, жартам супакойваў я, але па-свойму — па-беларуску. Да сваіх студэнтаў-журналістаў патрабаванні іншыя. Яны павінны правільна гаварыць і па-беларуску, і па-руску. Бо ад гэтага залежыць іх будучыня, іх поспех, асабліва журналістаў аўдыёвізуальных СМІ. На вялікі жаль, не заўсёды дасягаеш жаданага.

— Вы — вядомы ў лінгвістыцы і журналістыцы даследчык. З вашай кнігі "Дыскусія беларускіх СМІ. Арганізацыя публіцыстычнага тэксту" завяваецца фарміраванне на Беларусі новага даследнага напрамку — лінгвістыкі публіцыстычнага тэксту. Такі ж курс вы выкладаеце будучым журналістам. У чым яго асаблівасці і чым абумоўлена ўвядзенне яго ў навучанне?

— Выкладанне моўных дысцыплін на факультэце журналістыкі значна адрозніваецца ад выкладання іх на іншых факультэтах. Філолаг-настаўнік павінен добра ведаць структуру мовы, яе сістэму, правілы ўжывання, павінен валодаць метадыкай выкладання, каб данесці веды да вучня. Журналіст павінен бачыць і адчуваць, як функцыянуе слова. У яго "паводзях" знайсці няўлоўныя на першы погляд залаткі, якія потым высветляць яго талент, дыяментным россыпам расквіццэ перад ім. Прасцей кажучы, ён павінен быць падрыхтаваным штотараз ствараць тэкст. Гэтага ад яго патрабуе прафесія, у гэтым ёсць асноўнае прызначэнне журналіста. Мовы ў такім разе павінны выкладацца ў функцыянальным аспекце: якую функцыю выконвае

кожны моўны знак у маўленчым кантактаванні для чаго ён служыць? складнікам чаго з'яўляецца?

Кожны з нас валодае неабходнай колькасцю слоў, якія выкарыстоўвае на свой манер. Аднак, чамусці ў адным мы знаходзім Багдановіча, Пушкіна, Дантэ, а ў другім — звычайнага носьбіта мовы. За кошт чаго нараджаецца першы? Простае і вельмі складанае пытанне. Канечне, за кошт пошуку спалучальнасці слова са словам, сказа са сказам. Калі ў граматыцы ўсё строга іерархізавана, вызначана і падуладна звычайнаму адукаванаму чалавеку, то лексічная спалучальнасць — гэта мільёны шляхоў, акіяны думак, якія змяшчае ў сабе сістэма мовы. Толькі адораны можа пайсці па такой дарозе.

Мэта курса "Лінгвістыка публіцыстычнага тэксту" — разабрацца ў тэхналогіі стварэння публіцыстычнага тэксту. Трэба сказаць, што даецца ён не заўсёды лёгка студэнтам, бо патрабуе адмысловай падрыхтоўкі і ўважлівага вывучэння папярэдніх дысцыплін журналісцкага цыкла, сучасных беларускай і рускай моў, стылістыкі, літаратурнага рэдагавання, культуралогіі, філасофіі. Асноўная задача курса — навучыць студэнта ствараць уласны разнажанравы тэкст і ўмець чытаць, дэкадзіраваць тэкст чужы, бачыць у ім акумуляваную "іерархію" ведаў, успрымаць як фрагмент рэчаіснасці, вонкавай абалонкай якой сам ён (тэкст) і з'яўляецца. Студэнт вучыцца пры гэтым праектаваць тэкст на масавую аўдыторыю.

Дысцыпліна новая, хаця выкладаецца на журфаку не першы год.

— Цікава, яна мае аналагі ў журналісцкай адукацыі на прасторах СНД?

— Так, як выкладаецца на нашым журфаку, не.

— Назавіце, калі ласка, хаця б некалькі яе, так бы мовіць, пастулатаў.

— Асноўным яе пастулатам з'яўляецца тое, што тэкст разглядаецца не проста як лінгвістычны аб'ект, а як складаная камунікатыўная з'ява, камунікатыўная падзея, фрагмент рэчаіснасці (дыкурс).

Публіцыстычнае маўленне вызначаецца высокай частотнасцю лексічнай практыкі і тэкстаўтаральнай актыўнасцю журналіста — пра-

вадніка грамадскай камунікацыі, інтэнсіўнага носьбіта мовы, які стыхна выяўляе моўны густ эпохі, а таксама... фарміруе яго. Творчасць СМІ выступае ў ролі прадвесніка, а далей і выразніка ўзнікнення пэўных маўленчых тэндэнцый, замацавання заканамернасцей развіцця мовы.

Публіцыстычны тэкст сучаснасці, вызвалены ад рытуальнай зададзенасці, апелюе да такіх якасцей, як ірацінасць, самаіронія, скепсіс і крытычнасць ва ўспрыманні і супастаўленні інфармацыі, нецярпімасць да катэгорычнай азначнасці, а таксама да здольнасці адзначаць эстэтычнае афармленне маўлення. У параўнанні з мінулай аднаслоўнай танальнасцю сёння існуе пошук на вострае слова, экспрэсіўнасць.

Сродкі масавай інфармацыі ўсё больш ператвараюцца ў важны кампанент палітычнага працэсу. Палітызаваны масавы публіцыстычны тэкст часам пашырае поле сацыяльнай раз'яднанасці, калектыўнай агрэсіўнасці. Тыважучы эмоцыянальна-стымулы, палітызаваны СМІ правакуюць грамадства, эксплуатауюць канструкты "агульны інтарэсы", "агульную праўдзіні", "агульны погляд", чым дасягаюць пастаўленай мэты — падзяліць людзей на "сваіх" і "чужых". Экстралінгвістычная сутнасць тыважвання публіцыстычнага тэксту праяўляецца ў магутнай уплывовай сіле на масавую аўдыторыю, што часам можа перарастаць у маніпуляцыю грамадскай свядомасцю (інфармацыйная атака прымусівае рэцэпіента думаць, жыць стэрэатыпамі).

Пад масавым тыважаваннем "схавалі свой твар" і актыўна ўздзейнічаюць на свядомасць чалавека агрэсія, жорсткасць, негатыў. У ідэалагічнай разгубленасці постсавецкага грамадства не знайшло свайго годнага месца самае важнае — духоўнасць, адчуванне сваёй ролі ў грамадстве, патрыятызм, вера ў сацыяльную справядлівасць. Адсюль відавочныя змены ў выкарыстанні маўленчых сродкаў: на змену ідэалагічна азначанай (грамадска-палітычнай) лексіцы прыйшлі словы стылістычна зніжаныя, што мяжуюць з герметычнай лексікай, сталі панавальны дысфемізмам, аплогія, эзопава маўленне, семантычная кантамінаванасць і лексічная неправамернасць. Як маўленчая агрэсія з вуснаў палітыкаў успрымаюцца сло-

вы нецэнзурныя, затушаваныя ў аўдыёвізуальным маўленні своеасаблівымі аднамомантнымі сігналамі, а ў друкаваных — за кропкамі пасля пачатковай літары недапісанага слова...

— Віктар Іванавіч, а як вы ацэньваеце ўзровень ведання беларускай мовы абітурыентамі?

— Параўноўваючы абітурыентаў другой паловы дзевяностых гадоў з сённяшнімі, мушу канстатаваць, што яны мелі лепшую падрыхтоўку. Але ж, калі параўноўваць сённяшніх студэнтаў са студэнтамі пачатку 90-х, то наглядзець зусім іншае ўспрыманне беларускай мовы. Сёння не трэба адказваць на пытанне: "А навошта нам вывучаць беларускую мову?". Узровень валодання беларускай мовай у абітурыентаў розны і залежыць, відаць, ад уласнай пазіцыі, ад таго, дзе навучаўся, хто быў настаўнікам.

— Ці ёсць на журфаку спецыялізаваныя групы з паглыбленым вывучэннем беларускай мовы?

— На журфаку яны і не патрэбны, бо вывучыць беларускую мову для будучага журналіста — гэта свая абавязак. Інакш, як ён будзе працаваць? Можна сказаць, што яно ўсё паглыбленае. Для тых, хто жадае ўдасканаліць школьную падрыхтоўку па беларускай мове, на першым курсе арганізаваны факультатывныя заняткі. Ёсць пэўны мінімум ведаў, без якога далейшае навучанне проста немагчыма.

— Ствараецца ўражанне, што большая частка нашых журналістаў не валодае роднай мовай, або па нейкіх іншых прычынах аддае перавагу ў сваёй працоўнай дзейнасці рускай.

— Я так не думаю. Можна гаварыць пра тэлевізійнае маўленне, якое патрабуе значнага павышэння маўленчай культуры, пра мову радыё, газет, часопісаў, асабліва ў іх афіцыйнай частцы, якая з'яўляецца далёка не ўзорнай. Але рабіць выснову, што большая частка нашых журналістаў не валодае роднай мовай, бо аддае перавагу ў прафесійнай дзейнасці рускай, не варта. Журналіст — гэта люстэрка грамадства, яго попыту і перавагаў. Ён не можа ў рускамоўных перадачы, выданні гаварыць або пісаць па-беларуску. Справа ў тым — колькі іх, беларускамоўных СМІ.

— Што, на вашу думку, можна зрабіць, каб грамадства (сямя, дашкольная ўстанова, сярэдняя школа і г.д.) надавала больш увагі беларускай мове?

— Ведаецца, мне шмат дзе даводзілася выкладаць беларускую мову ў часы так званай беларусізацыі. Былі выпадкі, калі на пачатку заняткаў чынавенскія людзі, не з самімі добрымі памкненнямі, задавалі пытанне, чаму яны павінны вывучаць сваю родную мову. Ад гэтых пытанняў рабілася прыкра на душы, і гэта прымушала працаваць з імі так, каб яны адчулі гонар за мову свайго народа, далучыліся да яе таямніц, раскрылі перад сабой спрадвечнае, тое, з чаго яны выйшлі. І шчыра скажу, што атрымліваў спраўданае задавальненне, асападу, калі з іх вуснаў нараджаліся вершы, ліліся мілагучныя беларускія словы, і людзі вырасталі...

Прымусам нічога не возьмеш і сентэнцыямі таксама. Павінна ісці карпатлівая адраджэнчая праца, накіраваная перш за ўсё на выхаванне самадэстатковага грамадзяніна, вольнага ў сваіх меркаваннях і ўлюбенага ў сваю радзіму. Калі вас пытаюць, чаму вам не падабаецца беларуская літаратура або матэматыка, што вы тады адказваеце? Відаць, што яны вас не цікавяць. Але чаму не цікавяць? Бо вы мала ведаеце пра іх. Захаплення тым, чаго не ведаеш або ведаеш дрэнна, ніколі не будзе.

Часта можна пачуць — ты павінен любіць сваіх маці і бацьку. Чаму павінен? Нічога ніхто не павінен. Сын іх любіць як сваіх самах блізкіх людзей, якія нарадзілі яго, выхавалі і змаглі заклаці ў яго гэтую любоў. Сваім жыццём, учынкамі, сваёй любоўю.

Так і з моваю...

Падрыхтаваў Віктар КАВАЛЁЎ

Залаты век старабеларускай мовы

У сучасных умовах, калі назіраецца жорсткая атака на традыцыі дыскрэдытацыя гісторыі, што даходзіць да абсурднага адмаўлення рэальных фактаў, неабходна ацэнка кожнай навуковай і творчай распрацоўкі на яе ідэалагічную, высокагуманную духоўную каштоўнасць, асабліва ў сферы гуманітывістыкі. Для стварэння высокамаральнага клімата ў грамадстве ў лёсавызначальныя перыяды асабліва важная практыка актуалізацыі ў нашай сучаснасці назапашанага вопыту ў складана-выпрабавальнай айчынай гісторыі.

"Залаты век" старабеларускай мовы склаў чатыры пакаленні старабеларускіх лексіконаў ("Лексіс з талкаваннем славенскіх моў проста", "Лексіс" Л. Зізанія, "Лексікон" П. Бярынды, "Сіноніма славенароская" І. Ужэвіча) і пяць пакаленняў граматык ("Граматыкія — буквар" і "Азбука" І. Фёдарова, "Граматыка славенскага языка" выдання Мамонічаў, "Граматыка славенска" Л. Ужэвіча, "Граматыкі славенскія правільная сінтагма" М. Смярыцкага).

Для нармалізацыі і развіцця беларускай літаратурнай мовы, пашырэння яе аўтарытэту ў грамадстве вялікае значэнне меў той факт, што яна ўжо ў пачатку XVI стагоддзя стала прадметам школьнага навучання.

Зусім відавочна, што толькі дзякуючы высокаадукаванаму асяродку праваслаўных брацтваў, іх шырока наладжанай культурна-выдавецкай дзейнасці стала магчымай тая сталая навуковая культура, якую мы назіраем у мовазнаўчых працах Лаўрэнція Зізанія, аднаго з выдатных прадстаўнікоў беларускага асветніцтва.

Лаўрэнцій Зізаній, вядомы як аўтар "Азбукі" і "Граматыкі славенскай" (1596), "Вялікага Катэхізісу", "Прамовы ад 18 мая 1618 на магіле княгіні Соф'і Чартыйскай", перакладаў з грэчаскай "Прапаведзі Іаана Златавуста на

пасланні ап. Паўла", "Тлумачэння на Апакаліпсіс св. Андрэя Кесарыйскага" і інш. Асаблівае месца ў навукова-творчай спадчыне гэтага асветніка займаюць "Граматыка славенска" і "Азбука", часткай якой і з'яўляецца "Лексіс".

За межамі Расійскай імперыі выдатны чэшскі славіст Й. Добраўскі ўжо тады па-сапраўднаму ацаніў навуковую каштоўнасць "Лексіса". У яго навуковай перапісцы з Я. Копітарам, нарэшце, у яго "Граматыцы" мы знаходзім неаднаразовае ўзгаданне беларускага помніка, які, што няцяжка заўважыць, братнія славянскія вучоныя выкарыстоўвалі як досыць паспяховы папярэдні ўзор у сваёй лексікаграфічнай працы.

Беларуская мова ў слоўніку Зізанія — гэта жывая бурная рэчка ва ўсёй паўнаце яе глыбінных і паверхневых плыняў. У "Лексісе" багаслоўска-філасофскі пласт з яго строгім тэрміналагічным складам змяняецца моўнымі звесткамі пра гісторыю і дзяржаву, культуралагічна лексіка суседнічае з прыродазнаўчымі і сельскагаспадарчымі назвамі. У слоўніку не толькі прадстаўлена агульнаўжывальная лексіка Сярэднявечча. У ім, як у люстэрку, адбіліся дасягненні і высокі гуманізм эпохі Адраджэння. Стала вядома, што ў той час людзі ўжо атрымлівалі медыцынскую дапа-

могу, валодалі дакладнымі навукамі "на патрэбу рамяству і гандлю". Уражае і высокі ўзровень лагічна-абстрактнага выказвання ў старабеларускай мове.

Перакладная частка "Лексіса" адлюстроўвае працэс станаўлення беларускай мовы, што бярэ свой пачатак з часу ўтварэння беларускай народнасці. Слоўнік дае ў рукі даследчыкаў найбагацейшы матэрыял для рэканстрування стану беларускай мовы ў XVI стагоддзі, дазваляе адначасова правесці шырокія аналогіі з сучаснай беларускай літаратурнай мовай.

"Граматыка" Мялеція Смярыцкага стварыла цэлую эпоху ва ўсходнеславянскім мовазнаўстве, а таксама ў славістычнай навуцы. Яна на доўгія гады стала ўзорам школьнага падручніка, напісанага з педагагічным густам і бездакорным майстэрствам. Разам з тым, "Граматыка" неслы сабе магучы ідэя-палітычны зарад, значэнне якога прыроўняваецца ідэя-патрыятычнай сіле "Фрынаса" ў барацьбе ўкраінскага і беларускага народаў супраць асімілятарскай місіі.

Важна наступнае: "Граматыка" Смярыцкага адчыніла напрумую дзверы ў вывучэнне роднай мовы.

З канцэнтраванага тэксту выразна праступае аўтарская канцэпцыя стварэння "Граматыкі", якая павінна здзяйсняцца: а) на аснове даследавання асаблівасцей сваіх гаворак ("ведлуць власности діалектов"); б) ставіць мэтай "чистость" і правільнасць маўлення, напісання і, нарэшце, з "пісьм" (пісьма, алфавіта), "выразумения". У гэтай праграме ўся навізна рэформы, якую меў на мэце ўнесці ў моўную практыку сваёй працаю аўтар. Створаная не з запазычанай лексікі, а па законах уласных дыялектаў, яна стала першым вопытам кваліфікацыі славянскай мовы, унармавала напісання (арфаграфію), вымаўлення (арфаэпію), нарэшце, напісання "пісьм выразумения".

Станаўленне беларускай філалагічнай думкі ў Сярэднявеччы адбывалася ў шырокім культуралагічным кантэксце, у цеснай сувязі з працэсамі духоўнага Адраджэння на Беларусі і рэнесанснымі ідэямі Заходняй Еўропы. Са свайго боку прэзэдэнт лацінамоўнай "Граматыкі славенскай" Івана Ужэвіча (Парыж, 1643; Арас, 1645) сведчыць пра неаслабную цікавасць да культуры Slavia Orthodoxia ў раманскім свеце, аб тыпалагічным вывучэнні вопыту

літаратурнага ўпарадкавання мовы ў складана вырашальнай праблеме спалучэння кніжнага (царкоўнаславянскага) і народнага (старабеларускага) пачаткаў.

Асаблівую ўвагу да прац І. Ужэвіча праявілі славянскія "будзіцелі". Нельга забываць, што XVIII стагоддзе — гэта эпоха ўздыму нацыянальна-вызваленчага руху заходніх і паўднёвых славян, эпоха абуджэння нацыянальнай годнасці і ўвогуле самая напружаная пара ў фарміраванні славянскіх нацый. Славянскія мовазнаўцы пры складанні граматык абапіраліся на вопыт І. Ужэвіча. У прыватнасці, вядомы даследчык славяншчыны Й. Добраўскі ў сваіх "Асновах славянскай мовы" [79, LXVIII], спаслаючыся на матэрыялы В. Копітара, прыводзіць звесткі пра рукапіс І. Ужэвіча 1643 года. "Будзіцелям" славян імпанавалі адважны палёт навуковай думкі аўтара, туга па велічы радзімы, якую пачынаў абыходзіць лёс. Цікавіўся працамі таленавітага студэнта Сарбоны і рускі вучоны Сяргей Строеў, аўтар "Апісання помнікаў славяна-рускай літаратуры, захаваных у публічных бібліятэках Германіі і Францыі са здымкамі з рукапісаў" (1841).

Да спадчыны Івана Ужэвіча, як паказвае ўважлівы тэксталагічны аналіз, на думку Б.М.Шэр і І.Я.Квін прымыкае жамчужына старабеларускай лексікаграфіі "Сіноніма славенароская", адзін з самых апошніх помнікаў беларуска-ўкраінскай этнічнай еднасці.

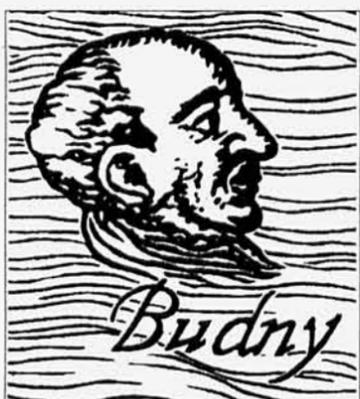
Распрацоўваючы тып слоўніка для моў гранічна блізкароднасных, што ўяўлялі сабою старабеларускія і старарускія з яшчэ празрыстымі па тым часе прыкметамі агульнасці паходжання, складальнік меў права назваць яго "Сінонімай", удакладніўшы характарыстычным азначэннем "славенароская". І сапраўды, пры нядаўняй разгаліванасці старарускай і старабеларускай моў кожны рэестравы нумар "Сінонімы славенароскай" успрымаўся як сінанімічны рад, у якім яшчэ так адчуваецца агульнаславянская каранёвая павязь. Помнік інакш і не назавеш, як сінанімічным слоўнікам усходнеславянскага моўнага рэгіёна.

"Сіноніма славенароская" — слоўнік новага тыпу, у якім, бяспрэчна, з апорай на багатую папярэднюю лексікаграфічную практыку даецца, магчыма, упершыню выплумачэнне адной народнай мовы праз другую.

І можна толькі ўявіць сабе, якой падзеяй для тагачаснай беларускай мовы, для ўзвышэння яе міжнароднага аўтарытэту было стварэнне "Сінонімы славенароскай", што задаволіла грамадскую патрэбу ў дапаможніку для перакладу са старабеларускай мовы на старарускую і іншыя блізкароднасныя славянскія мовы.

Алена ЯСКЕВІЧ,
доктар філалагічных навук

Хроніка жыцця нашай мовы

Беларуская літаратурная мова складалася паступова шляхам насычэння мясцовымі моўнымі рысамі тэкстаў на старажытнарускай літаратурнай мове — агульнай пісьмовай мове ўсходніх славян XII—XIV стст. У гэты перыяд развіцця мовы звязана з дзейнасцю Кірылы Тураўскага, Аўраамія Смаленскага, Іаана Златавуста, Яфрэма Сірына.

На працягу XIV—XVI стст. пачала складацца беларуская народнасць з уласцівай ёй моваю, асноўныя асаблівасці якой за-

хоўваюцца і да нашага часу.

У XV — першай палове XVII ст. атрымала распаўсюджанне дзелавое пісьменства і з'явілася вялікая колькасць друкаваных рэлігійных кніг. На гэты час прыпадае дзейнасць Францыска Скарыны, Васіля Цяпінскага, Сымона Буднага, Мялеція Смярыцкага. У XVI і першай палове XVII ст. старабеларуская літаратурная мова дасягнула вышэйшага ўзроўню свайго развіцця.

Другая палова XVII і пачатак XVIII ст. — перыяд заняпаду беларускай мовы ў афіцыйным

справядстве і звужэння яе ролі ў грамадскім жыцці.

З XIX — пачаткам XX ст. звязана ўзнікненне новага беларускага пісьменства і фарміраванне новай беларускай літаратурнай мовы. Вялікую ролю ў гэтым адыграла дзейнасць Францішка Багушэвіча, Цёткі, Янкі Купалы, Якуба Коласа і інш.

Канец 20-х — пачатак 30-х гадоў XX ст. — перыяд беларусізацыі, які скончыўся ў канцы 30-х гг. У пасляваенны час актывізавалася навуковае даследаванне беларускай мовы. У 60-я — пачатак 80-х гадоў жывая беларуская мова страчвала раней заваяваныя пазіцыі. Пачатак 90-х гг. — перыяд адраджэння. Канец XX — пачатак XXI ст.

— жыццё беларускай мовы працягваецца...

Н.Д.

Можна прыводзіць яшчэ не адно параўнанне адносна мовы, слова. Сапраўды, чалавек без мовы — ніхто. Яна — аснова ўсяго нашага духоўнага, культурнага жыцця. Сёння ў нас у гасцях прадстаўнікі трох інстытутаў Нацыянальнай акадэміі навук РБ — мовазнаўства, літаратуры і мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору, — галоўным інструментам дзейнасці якіх з'яўляецца беларуская, родная мова.

Мова — як хлеб, як соль

Аляксандр Падлужны, акадэмік, загадчык аддзела сучаснай беларускай мовы Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа.

— Па-першае, хачу сказаць, што 2 лістапада Інстытуту мовазнаўства спаўняецца 75 год. Гэта другі акадэмічны інстытут. Першы быў інстытут гісторыі з яго кіраўніком Усеваладам Ігнатоеўскім.

Задача Інстытута мовазнаўства заўсёды была адна — забяспечыць вучэбны працэс па мове. Паралельна вырашаліся іншыя праблемы — нарматыўнасць правіл, правапісу. Так здаралася, што развіццё беларускай літаратурнай мовы ішло хвалямі. У 1926 годзе адбылася вельмі прадстаўнічая канферэнцыя па азбучы і правапісе. Прысутнічала шмат замежных вучоных. Усе там прызналі, што правілы Тарашкевіча занадта цяжкія. Была створана камісія, якая падрыхтавала правапіс да студзеня 1930 года. Але вядома падзеі, звязаныя з так званымі буржуазнымі нацыяналістамі, прыпынілі гэты працэс. З 1933 года пачалася новая падрыхтоўка правапісу. Калі з галоснымі ўсё было вырашана дагэтуль, то з зычнымі разабраліся толькі цяпер. У 1934 годзе выйшла пастанова аб беларусізацыі. Найбольш нармальны правапіс быў прыняты ў 1959 годзе. Была пакінута аснова старога праекта, але зроблены падчыскі. У канцы 80-х — пачатку 90-х гадоў пачуліся галасы, што трэба вярнуцца да старога правапісу. Была зноў жа створана камісія, якая прызнала, што рэформа непатрэбна, неабходна зрабіць удакладненні. Пайшлі палітычныя падзеі, і пра гэта забыліся. І толькі недзе пад 2000 год спахапіліся: вырашылі падрыхтаваць новае выданне. Яно пакуль не вый-

Калі мы паставілі сабе за мэту адрадыць наш народ на нацыянальнай глебе, то нам у першую гараду трэба адрадыць сваю мову. Толькі тады ў нас будзе якое асобнае нацыянальнае жыццё, бо асобная мова — гэта і ёсць форма нацыянальнай асобнасці. Толькі адрадыўшы мову, мы зможам паставіць на цвёрды грунт наш рух. Бо нацыянальны рух, як вялікая жыццёвая гістарычная сіла, можа жыць толькі тады, калі пад яго будзе падведзен такі фундамент, які гібка аброблена мова, ды і літаратура і навукка ў гэтай мове. Тады мы ўжо зможам будаваць на гэтым моцным фундаменце будынак уласнай нацыянальнай ідэалогіі. Я кожны зразумею, што пры цяперашніх варунках не можа развівацца наша мова, калі ёй няма месца ў жыцці... Заваяваць ёй месца ў грамадзянстве — вось наша першая неадложная задача.

Сяргей ПАЛУЖНЫ
1909

шла, хоць цалкам гатовае. Абмеркавана на прэзідыуме акадэміі, калегіі Міністэрства адукацыі. Скажу, што ў ім ёсць істотныя карэктывы. Ну хоць бы гэтыя: правілы пераносу слоў,

...На беларускай мове, якую называюць русінскай альбо літоўска-русінскай... гаворыць каля дзесяці мільёнаў галавак, гэта самая багатая і самая густая гаворка, якая ўзнікла даўно і цудоўна распрацавана. У перыяд незалежнасці Літвы вялікія князі карысталіся ёю для сваёй дыпламатычнай перапіскі.

Адам МІЦКЕВІЧ
1841

напісання з вялікай літары, спалучэнняў “су”, “са”, ужывання суфікса “ір”.

Цяпер хацеў бы назваць, што мы выдалі з фундаментальных прац апошняга перыяду. Гэта, перш за ўсё, “Дыялекталагічны атлас беларускай мовы” і “Лексічны атлас Беларусі”, якія атрымалі Дзяржаўную прэмію РБ. Гэта “Гісторыя беларускай мовы”: выпушчана 22 выданні, а ўсіх будзе каля 40. Чатырохтомны слоўнік мовы “Нашай нівы”: гісторыя літаратурнай мовы, як яна складвалася. “Этымалагічны слоўнік”: дзевяць тамоў з 12 ужо выйшла. Два граматычныя слоўнікі: “Слоўнік дзеяслова” і “Слоўнік назоўніка”. “Кароткая граматыка”.

І вельмі знамянальныя падзеі. Мы ўдзельнічаем у стварэнні двух грандэзных атласаў. Гэта “Агульнаславянскі лінгвістычны атлас” (6 тамоў выйшла, 1 выдадзены ў Мінску) і “Агульнаеўрапейскі лінгвістычны атлас” з цэнтрам у Бруселі. Вось вам і адказ, ці будзе жыць наша родная, беларуская мова.

Аляксандр Лакотка, дырэктар Інстытута мовазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя Кандрата Крапівы, член-карэспандэнт НАН РБ.

— Інстытуту мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору хутка споўніцца 50 гадоў. Ён пачынаў працаваць на той ніве, якая ўвасабляла прыгажосць, каларыт, напеўнасць нашай роднай мовы і шырокі спектр культуры. Гэта фальклор, традыцыйны побыт, старажытнае і сучаснае мастацтва, помнікі гісторыі і культуры. Усе фундаментальныя працы, якіх больш за 1000, напісаны на беларускай мове, пад кіраўніцтвам П. Глебкі, В. Бандарчыка, С. Марцалева, М. Піліпенкі, А. Фядосіка. У гэтых даследаваннях — мова Случчыны, Століншчыны, Дрыбіншчыны, Нарачанскага краю і Браслаўскага, Налібоцкыны. Унікальныя здабыткі ў галіне фальклору. У шматтомнай працы “Беларуская народная творчасць” больш як 300 тысяч запісаў песень, балад, прымавак... Вось адна з апошніх прац — “Загадкі”.

У ёй — мудрасць нашага народа. Непаўторнае 7-томнае выданне “Беларусы”, прысвечанае этнагенезу і этнічнай гісторыі Беларусі. Апошні том — пра народнае дэкаратыўна-прыкладнае мастацтва. Вядомая ў свеце фундаментальная праца “Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі”. На роднай мове напісаны акадэмічныя працы па музычным тэатры і гісторыі беларускага мастацтва. Зацікавіць усіх шматтомнае выданне “Гісторыя гарадоў і вёсак Беларусі”. Хутка павінен выйсці 4-ы том, прысвечаны Гомельскай вобласці. Тут усе скарбы нашай мовы. Больш як 20 гадоў ішла праца над гэтым выданнем.

Наш інстытут амаль паўстагоддзя верна служыць роднай мове, на ёй ствараюцца ўсе даследаванні, што тычацца нашага профілю.

Сцяпан Лаўшук, намеснік дырэктара Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы, член-карэспандэнт НАН РБ.

— У свой час Інстытут літаратуры працаваў сумесна з Інстытутам мовазнаўства. І гэта было зразумела. Бо літаратура без мовы не можа жыць. Яны адзін аднаго дапаўняюць. Хоць кожны мае свой статус.

Аналіз паэтычнага, празаічнага, драматургічнага, публіцыстычнага тэкстаў будзе няпоўным, калі ён будзе праводзіцца без аналізу мовы. Я магу назваць дзесяткі літаратурных прац, у якіх закранаюцца пытанні мовы. Гэта 4-томная “Гісторыя беларускай літаратуры”, 9-томнік твораў Янкі Купалы і зусім нядаўнія выданні: “Прырода ў свеце Бібліі” Алеся Яскевіча, “Якуб Колас. Паэтыка беларускага рамана” Васіля Жураўлёва, “Вобразы мілья роднага краю” (прастора і час у трылогіі Якуба Коласа “На ростанях”) Алесі Шамякінай і іншыя.

У кожнай літаратуразнаўчай працы ёсць моўныя праблемы. Для мяне даўно стала аксіёмай: калі пісьменнік валодае словам, мовай — гэта сапраўдная літаратура, не — прыблізная. Адсюль і прыгожае пісьменства і вялікія магчымасці мастацкага слова. У нас ёсць людзі, якія займаюцца спецыяльна моўнымі праблемамі. Напрыклад, супрацоўніца нашага інстытута Таццяна Гарэлікава сёння на старонках “ЛіМа” выступае з артыкулам пра мову паэзіі Яўгені Янінчыц. Тое ж можна сказаць пра Алеся Яскевіча і яго дачку Алену.

У маіх руках свежае выданне “Анталогія беларускай літаратуры” (XI—XVIII стст.). Тут тэксты на старажытна-беларускай мове. Адно раздзелы якія: “Сярэднявечча”, “Красамоўства”, “Бытапісанне”, “Геаграфія”, “Перакладная літаратура”... Дарэчы, апошні раздзел непасрэдна звязаны з мовай. Перакладаліся на тагачасную беларускую мову дакументы, творы з многіх еўрапейскіх моў. Вось вам яркі прыклад непарыўнай сувязі мовы і літаратуры яшчэ з даўніх часоў.

Яўген ХВАЛЕЙ

У ПОЛІ ЗРОКУ НАТАЛІ ДЗЯНІСАВАЙ

Без ружовых акуляраў

Паводле слухнага меркавання **Уладзіміра Гніпамёдава**, гаварыць пра сучасную літаратуру — справа надзвычай цяжкая і, безумоўна, адказная. Працягваючы гэту думку ў вераснёўскім (№9) часопісе "Нёман", ён дастаткова аптымістычна называе сучасны перыяд — пачатак XXI стагоддзя — этапам нараджэння (ва ўмовах творчай свабоды і фарміравання раскаванага мастацкага мыслення) новай літаратуры. Разам з тым, У.Гніпамёдаў абсалютна рэалістычна адзначае, што пісьменнікі ўжо працяглы час не з'яўляюцца валадарамі дум суайчыннікаў, а на дадзены момант побач з расчараваннем і стратай перспектывы існуюць сумненні ў грамадскай запатрабаванасці мастацкай літаратуры. Гэтым і іншым актуальным праблемам літаратурнага працэсу прысвечаны ў названым часопісе таксама артыкулы Эдуарда Скобелева, Алесь Савіцкага, Любові Гарэлік.

Я ж маю на мэце, з адчуваннем усёй важнасці і адказнасці аналізу сучаснай літаратуры, распавесці пра тое, што яна мае на сённяшні дзень. Адзначу толькі наступнае: калі ідзе гаворка пра запатрабаванасць, адразу паўстае пытанне якасці, бо цікавіцца заўсёды лепшым. Аднак часта адбываецца наступнае: "Пялюць хвалу яму газеты, // Але стараюцца дарма: // Хоць твор і знакавы ў паэты, // А знаку якасці няма." (Кузьма Камель "Аўтару знакавага твора").

Мы апошнім часам насамрэч ледзь не на кожным кроку развешваем ярлыкі знакавасці там, дзе няма знака якасці. І яшчэ: чамусьці гэты самы знак ці яго адсутнасць добра бачыцца здалёк — на класіцы і напісаным некалькі дзесяцігоддзяў таму, а пры поглядае на "свежаспечаныя" творы робіцца кепска з вачамі і раптоўна губляецца зрок. Давайце скінем ружовыя акуляры і добра прыгледземся...

"Нёман" №9.

Паколькі давалося ўжо ўгадаць гэты часопіс, мушу разглядаць яго далей. **Уладзімір Скарына** прапануе тут пазычыную падборку **"В тэсние жозні"**, гадоўна рыса жойкі — вобразна-стыльвая неаднароднасць і няроўнасць. Першы верш адразу выклікае прыхільнасць сваёй філасофска-лірычнай настраёванасці і метафарычнасцю, але шкада, што далей разам з набывцём выразнага грамадзянскага гучання твораў, у іх з'яўляецца налет плагатнасці, калі, па словах самога паэта, і "новыя мыслі не новы" і вобразы робяцца каструбатымі: "...Не все познал, не все постиг; // Не все постигну и познаю. // Я каждый час и каждый миг // За локоть сам себя кусаю..."

Магчыма, у гэтым ёсць пэўная "заслуга" перакладчыка Анатоля Аўруціна, але наўрад ці пераклад рабіўся і аддаваўся ў друк без ведама аўтара.

Дэбютантка "Нёмана" **Насця Дзюбкова** з'яўляецца аўтарам моладзевай аповесці **"Ожидание"**, героі жойкі — школьнікі з іх праблемамі, перажываннямі, юнацкім максімізмам і, канечне, каханнем. Твор цікавы тым, што раскрывае складаны псіха-

лагічны пытанні так званана пераходнага ўзросту і дае магчымасць убачыць праблемы падлеткаў іх жа вачамі. Безумоўна, у аповесці адчуваецца нявольнасць маладой пісьменніцы: сюжэт зацягнуты, мастацкая тканіна твора перанасычана непатрэбнымі падрабязнасцямі і дэталямі, але Насцяны працаздольнасць, імпат і жаданне пісаць, думаю, дапамогуць ёй у далейшым.

"Музыка дождя" — так называецца падборка вершаў **Міхася Башлакова**, — паэтычна-лірыка, для якога наступіла **"Пора любви, раздумий и печали"**. Яго лірычны роздум знаходзіцца ў традыцыйным рэчышчы: тут ёсць да болу знаёмая па шматлікіх творах рускай і беларускай класіцы сум па страчаных светлых пачуццях, згадкі пра далёкае і незваротнае юнацтва, летнія сонечныя дні, асенні дождж, сіні вечар, густая цішыня, сьвія аблокі, ранішняе раса і разуменне, што **"Все проходит: любовь и ненависть"**.

Цыкл апавяданняў **Уладзіміра Уладзімірава "Шесть месяцев в Америке"** можа служыць дапаможнікам па выжыванні ў цяжкіх умовах гэтай краіны для эмігрантаў ці турыстаў. Асноўнымі рысамі твораў з'яўляюцца максімум дакументальнасці і мінімум мастацкасці, таму яны нагадваюць своеасаблівы справаздачу аўтара пра ўбачанае і перажытае ў Амерыцы.

Назва нізка вершаў **Паўла Вераб'ева "Не надо вас..."** адразу інтрыгуе, выклікае цікавасць, і самі творы не расчароўваюць. У іх падкупляюць эмацыянальнасць, а часам і надрыўнасць, вялікі напал пачуццяў і смеласць пазычнага выказвання: **"Люблю волков, никто от вожака // Полакомей куска не ожидает. // Жаль, что у нас делящая рука // Людей нередко превращает в стаю..."**

Як заўсёды горкія жыццёвыя ісціны адкрывае для сябе геранія апавядання **Аляксандра Піскунова "Полеты к истине"**. Перад чытачом лакаліна і схематычна раскрываецца жыццёвы шлях многіх жанчын: студэнцтва — рамантыка — каханне — шлюб — дзіця — развод — расчараванне — адзінота. Агульнасць сітуацыі падкрэсліваецца і тым, што не называецца імя гапоўнай гераніі — ёсць проста яна. Твор тужліва-рэалістычны, ісціна сумная.

Цыкл вершаў **Андрэя Цяўлюскага "Дороги весны"** адрозніваецца філасофскай заглыбленасцю і ўдумлівасцю. Паэт па-свойму, шляхам назіральнасці ды элегічнага роздуму, шукае ісціну і асэнсоўвае сутнасць жыцця. Не заўсёды дасканальна з рытмічнага боку творы прывабліваюць нязмушанай шчырасцю лірычнага пачуцця.

Яшчэ адзін прызачны дэбют "Нёмана" — **Леанід Матусевіч** прапануе навілу **"Спасенному — ад"**. Гэты твор нагадаў мне адразу дзве аповесці **Васіля Быкава** — **"Абеліск"** і **"Сотнікава"**. Мяркуюць самі: дзеянне адбываецца ў час Вялікай Айчыннай вайны. Закаваны фашыстамі калісар чакае пакарання праз павешанне. Яго вучняў (кожнаму па ходзе дзеяння даецца кароткая псіхалагічная характарыстыка, каб убачыць сярод іх патэн-

цыйнага здрадніка) павінны вывезці ў Германію. Каты прапануюць пакінуць на радзіме таго, хто выб'е падстаўку з-пад ног свайго настаўніка — здзейсніць забойства. Такі юнак знаходзіцца. У фінальнай сцэне навілы ён робіць некалькі цяжкіх крокаў да шыбеніцы. Раздаецца крык жанчыны — яго маці. На апошнім кроку, каб, як піша аўтар, хутчэй скончыць гэты кашмар, хлопец спатыкаецца аб лаўку пад нагамі калісара і выбывае яе. Усё. Здаецца, каментарый залішня.

"Польмя" №9.

Пазычыныя старонкі гэтага часопіса адкрываюцца нізкай філасофскай вершаў **Тайсы Бондар "Неба ззяе ва ўсмяшчы душы..."**. Паэтка **"Зноў гучае былом"**, калі **"У горычы жыцця // Знікае не Свято, а промнік веры"**, з малітвай звяртаецца да Бога і верыць у шчасце як **"кроплю нектару // Беднаму сэрцу"**.

Алесь Петрашкевіч застаецца верным сабе і сваёй драматургічнай музе. Змешчаная ў "Польмі" яго гістарычная драма **"Тыпограф грэчаскі і славянскі"** распавядае пра Івана Хведаровіча. Сярод дзейных асоб твора

тэрныя для яе творчасці: **"Зацягнула пацалунак // На разбітай верхняй ноце, // Адшукала паратунак // У сваёй жа адзіноце..."**

Лёгка дзівочыя пачуцці і рамантычныя мары Алесь нечакана змяняюцца на старонках часопіса поўнай жанрава-стыльвай і тэматычнай супрацьлегласцю: **"Вязень пясконага гадзініка"** — такую назву мае аповесць дэбютанткі нумара **Марыі Шамякінай**. У твора ёсць і не менш арыгінальны падзаглавак: **"Аповесць для начнога чытання"**. Чаму? Таму што як фільмы жахаў паказваюць па тэлевізары ноччу, так і аповесць жахаў трэба чытаць такой парой — каб вастрэй успрымалася і мацней праймала. Прызнаюся, я чытала твор сярод белага дня і ўсё роўна нейкі час хадзіла пад уражаннем...

Але дастаткова палохаць, не ўсё так страшна. Аказваецца, пра жахі можна пісаць прыгожа, сапраўды па-мастакі. Марыя не абцяжарвае аповесць усёй той брыдотай кштату вывернутых вантроб і размазаных па сцяне мазгоў, якой чамусьці прынята насычаць творы гэтага жанру. У яе чалавеку супрацьстаяць пекная і пшчотная лялька, створаная фанатыкам-мучальнікам, які марыў пра бысконцае жыццё і вечную маладосць. У лялек ператвараюць людзей... Не буду перакрываць сюжэт, бо аповесць лепш прычытаць, як лепш пабачыць на ўласныя вочы фільм, — каб адчуць на сабе псіхалагічнае ўздзеянне спецэфектаў. Адзначу толькі, што твор кампазіцыйна і структурна прадуманы, мае яўныя прыкметы аўтарскага стылю, імклівае развіццё дзеяння і на самай справе уражае.

"Элегі года" — цыкл вершаў **Міколы Мятліцкага**. Кожная пара года атрымала сваё мастацкае вобразна-паэтычнае вырашэнне: **"Брыддзе зіма з падушкай снежавой"**, **"Палымнеюць блакітна вёснамі // Шчоткі ўгрэтыя сон-травы"**, **"Ляжала возера начное // У летняй ночы пад крылом"**, **"У вочы светла восень гляне"**.

Апавяданні **Леаніда Левановіча "Рэфэры"** і **"Крыкаванка"** дэманструюць не зусім удалае спалучэнне рэальных падзей з мастацкім вымыслам. Напрыклад, першае з іх па задуме аўтара перадае жыццёвую гісторыю вядомага спартсмена. Пры гэтым добрую палову твора займае самы сапраўдны спартыўны каментарый з баксёрскага рынга — так падрабязна, празмерна дэталізавана праявілі афісвае падзеі. Пасля схематычна абмапёўвае асабістае жыццё свайго героя і ў паскораным тэмпе перадае гісторыю кахання і шчаслівага шлюбу з геранія твора. А ў канцы апавядання, ледзь не забыўшыся з жойкі мэтаі яно пісалеся, устаюле эпизод са сваім унукам, пасля чаго ў некалькіх сказах, нібыта спыхаўшыся і спышаючыся, каб не забыцца, пра што хацеў сказаць, узгадвае пра шчаслівы фінал уземаадносінаў свайго герояў. Такое ўражанне, быццам пісьменніку не хапіла часу і цягнення каб скласці рознастайныя кавалкі твора ў адзінае мастацкае цэлае.

Цыкл вершаў **Сяргея Рабчуна "Масты мінулых перапраў"** адлюстроўвае расчараванасць аўтара ў каханні і страту душэўнай раўнавагі паэта — ён і сам прызнаецца, **"што мерзле душа ў паняверц"**. Між іншым, унутраная несабранасць і эмацыяна-пачуццёвая разгубленасць Сяргея **"Бокам выпазіць"** у яго творах праз тэматычны і мастацкі недахопы.

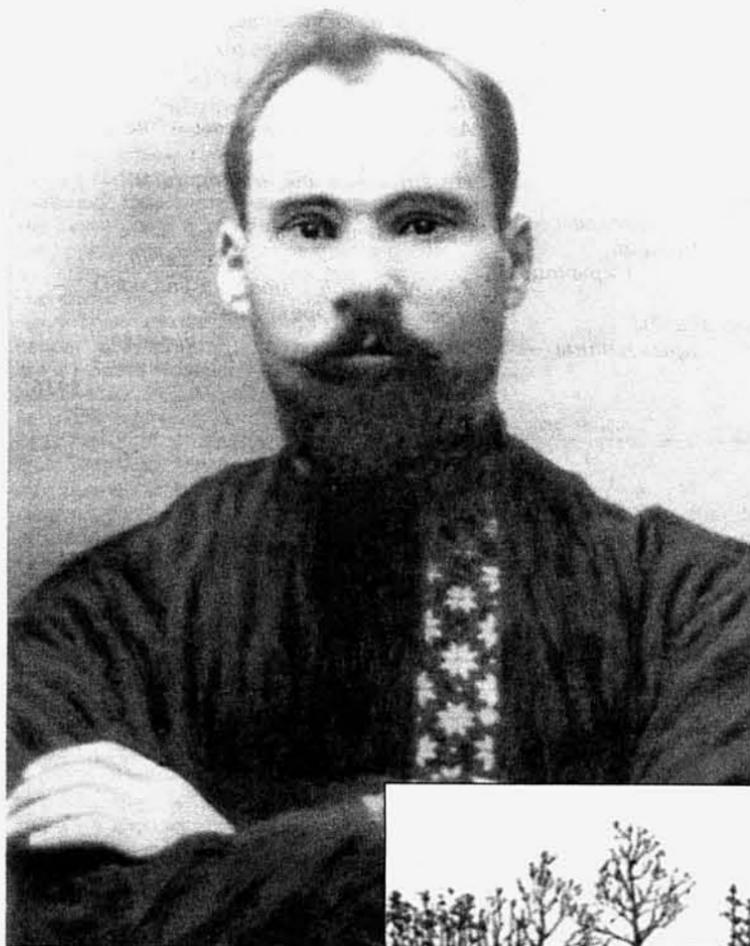
Міні-проза пакалення NEXT мае агульную настраёванасць. Так у творах **Таццяны Андрэішкі ("Мастак")**, **Алены Новік ("Філасофія для маленчых")**, **Ганны Рамбальскай ("Прорва")**, нягледзячы на малады ўзрост і жыццёлюбства аўтара, гаворыцца пра адзіноту. (Можна, ад падсвядомай боязі гэтай самай адзіноты, якая можа некалі з'явіцца?). **Таццяна Дубоўская ("Бомба замаруджанага дзеяння")**, як і ўжо згаданая Алена Новік, верыць у шчаслівы канец любоўных гісторый, калі адзінота саступае месца прыгожаму і светламу пачуццю. Толькі **Сяргей Шаміёнка** як бы стаіць асобна са сваім апавяданнем **"Балаганчык дзядзькі Трыдата"**. За вонкава вельмі простым сюжэтам тут хаваецца глыбокі філасофскі змест. З дапамогай балаганчыка можа здзейсніцца любое жаданне, але толькі адно, бо нельга быць адначасова пісьменнікам і спартсменам. Такім чынам, кожны павінен вызначыцца, што яму трэба, у чым ён бачыць сэнс свайго жыцця.

Пачатак восені ў часопісе "Маладосць" вітае паэт **Уладзімір Марук "Лірыкай жаўталістага верасня"**: **"У кожным лісціку свой бачу я лісток, // А ў ім — мае атожылі і жылкі, // І паміж няўтомнае выток, // Самыя забытыя магілі..."**

Восень натхняе У.Марука на элегічна-настраёвыя вершы, дзе пад шоргат апалага жоўтага лісця, у празрыстым тумане светлага суму спакойна думаецца пра перажытае і вечнае...

Што ж наконт знака якасці? Нельга ставіць яго паспешліва і штამпаваць без разбору амаль на кожным творы. А запатрабаванасць сучаснай літаратуры вызначаецца з цягам часу, бо, як вядома, ёсць творы, незаслужана забытыя, але яшчэ ніколі не было твораў, якія б незаслужана памяталі.

Першая крыніца, праз якую мы пазнаём жыццё

“Роднае слова —
гэта першая крыніца,
праз якую мы пазнаём
жыццё...”

Якуб КОЛАС

“Мову —
гучную,
гнуткую...”

Якуб Колас з кагорты тых, хто адыграў выключную ролю ў развіцці культуры свайго народа і ўнёс вялікі ўклад у агульначалавечую культуру. Таму зразумела тая цікавасць, якую праяўляюць нашчадкі да яго творчасці.

Праблему стаўлення Якуба Коласа да роднай мовы можна разглядаць у двух аспектах: значнасць ролі Якуба Коласа ў развіцці беларускай літаратурнай мовы і аналіз моўна-стылістычных асаблівасцей асобных яго твораў. Вылучаным пытаннем шмат увагі надавалі такія даследчыкі лінгвістыкі, як Г. Базыленка, М. Варсток, Л. Шакун, М. Бірыла і іншыя. Менавіта намаганнямі гэтых вучоных былі прааналізаваны структурныя асаблівасці мовы твораў народнага паэта, паказана яе сувязь з народнымі гаворкамі, акрэслены некаторыя стылістычныя адметнасці. Як адзначыў прафесар філалогіі Леў Шакун, “было б, вядома, перабольшаннем называць Якуба Коласа адным са стваральнікаў беларускай літаратурнай мовы, бо мова ствараецца высілкамі ўсяго грамад-

ходзіцца ў працэсе тварэння. Тварэц мовы — народ. Задача ж пісьменніка — у фарміраванні, адборы лепшага, у правядзенні мовы да літаратурных норм”.

“Мы павінны мець мову прыгожую, гучную, простую, але гнуткую і выразную”, — піша Колас. Гэта артыкулярная фраза вядома амаль кожнаму беларускаму школьніку і па частаце ўжывальнасці Коласавых радкоў канкуруе са знакамітым “Мой родны кут, як ты мне мілы!”, што сведчыць пра надзённасць і запатрабаванасць сказанага.

Майстар мастацкага слова

Аналізуючы ролю Якуба Коласа ў развіцці і пашырэнні нашай літаратурнай мовы, акадэмік Мікалай Бірыла (да-

“Глыбокі знаўца народнай мовы, — адзначае М. Бірыла ў сваім артыкуле “Роля Якуба Коласа ў развіцці беларускай літаратурнай мовы”, — прызнаны майстар мастацкага слова, настаўнік у самым высокім сэнсе гэтага слова па адукацыі і па закліку душы, Якуб Колас быў адным з першых сярод тых, хто вучыў на роднай мове, умеў паказаць яе якасці і магчымасці, прывіць павагу і любоў, хто рыхтаваў для школы кадры”.

У першым жа падручніку “Другое чытанне для дзяцей беларусаў Колас імкнуўся даць карысныя звесткі агульнапазнаваўчага характару па роднай мове: тлумачыў дзецям новыя словы, чым пашыраў іх лексічны запас, звяртаў увагу на акцэнталагічныя моманты, тым самым прывіваўчы культуру маўлення.

На працягу 20-х гадоў Коласу давялося рыхтаваць настаўнікаў роднай мовы на прафесійнай аснове: з 1922 па 1928 год ён выкладаў метадку беларускай мовы ў Белпедтэхнікуме і паралельна, з верасня 1923 г. па студзень 1926 года, будучы асістэнтам кафедры беларускай мовы, — у БДУ. Летам 1923 г. паводле спецыяльнага загада наркама асветы чытаў граматыку і метадку беларускай мовы на палітыка-педагагічных курсах у г. Слуцку.

Напрацаваны матэрыял быў аформлены ў 1926 г. у падручніку для настаўнікаў-беларусаў “Методыка роднае мовы”.

Усё свядомае пісьменніцкае жыццё, а гэта амаль 50 гадоў, паэт быў шчырым прапагандыстам роднага слова. Сведчанне таго — вядомае вытрымка з артыкула “Шануйце і любіце сваю родную мову (Нашым слаўным дзецям, піянерам і школьнікам)”: “Роднае слова — гэта першая краіна, праз якую мы пазнаём жыццё і акаляючы нас свет. Пагэтаму... неабходна так старанна вывучаць сваю мову, ведаць і любіць лепшыя творы беларускай літаратуры. А перш за ўсё трэба ведаць свой народ, яго гісторыю, яго багатую вусную творчасць”.

...і матэрыял, і інструмент

Асноўны ж уклад у развіцці і пашырэнне беларускай літаратурнай мовы Якуб Колас зрабіў сваёй творчасцю.

Як вядома, паэт збіраў і запісаў фальклорныя нататкі яшчэ з маладых гадоў, поруч вяліся запісы і народнай лексікі, частку якой, безумоўна, ён выкарыстоўваў у творах.

Колас многа і рупліва працаваў над словам, пра што сведчаць шматлікія варыянты рукапісаў яго некаторых тво-

раў (у прыватнасці, паэмы “Рыбакова хата”, “На шляхах волі”, апошняя частка трылогіі “На ростанях” і інш.). Варыянтнасць прасочваецца не толькі ў плане тэксталагічным, але і ў многіх выпадках стылістычным. Пільна прыглядаючыся да раней напісанага, ён змяняў некаторыя словы, даводзячы тэкст да бездакорнага гучання.

Асабліва востра паўставала пытанне праўкі моўных хібаў падчас перавыдання дарэвалюцыйных твораў і падчас працы з перакладчыкамі: выкарыстоўваліся русізмы, паланізмы, у радзе выпадкаў састарэлыя і размоўныя словы.

Працуючы над перакладам “Новай зямлі”, рускі паэт Сяргей Гарадзецкі неаднойчы звяртаўся да Коласа па тлумачэнне незразумелых яму слоў. І Колас з ліста ў ліст тлумачыў, часам настойліва даводзіў Сяргею Мітрафанавічу мэтагоднасць выкарыстання ў дадзеным кантэксце менавіта той ці іншай лексемы, пчыра клапаціўся аб тым, каб рускамоўны чытач змог не толькі зразумець прыгажосць апісваемых з’яў і падзей, але і адчуць мелодыку беларускіх слоў і выказаць.

Канстанцін Міхайлавіч неаднаразова падкрэсліваў значэнне мовы для пісьменнікаў: “У літаратурнай рабоце мова з’яўляецца матэрыялам і інструментам. Вось чаму кожны пісьменнік павінен дасканала валодаць сваім інструментам і ведаць уласцівасці матэрыялу, пры дапамозе якога ён перадае і рэзкія рухі характару і танчэйшыя адценні пачуцця. Без гэтага валодання і ведання мы ніколі не будзем майстрамі” (артыкул “Развіваць і ўзбагачаць родную мову”).

Шмат зрабіў Якуб Колас для айчыннага мовазнаўства сваёй навуковай дзейнасцю ў якасці супрацоўніка тэрміналагічнай камісіі і рэдактара “Руска-беларускага слоўніка”.

...Разбіраючы архіў пісьменніка пасля яго смерці, сын Даніла Канстанцінавіч Міцкевіч знайшоў два шпыткі ў цыратовых вокладках, на якіх было пазначана: “Забутыя беларускія словкі” і “Спытак для запісу забытых слоў”. Датаваныя яны 1955—1956 гадамі, у іх занатавана каля 180 слоў. Тэматычна яны былі дыферэнцыраваны на некалькі этнаграфічных пластоў: “Плытніцтва, вопратка, добрае, посуд, ежа, хатняе начынне, азначныя назвы асоб, расліны, ткацтва, гаспадарчыя прылады”.

Невядома, з якой прычыны Колас выпісаў ці спарадычна занатаваў іх, але відавочна, што большасць з іх сталі ўжо сапраўды забытымі з прычыны знікнення абазначаемых рэалій. І хаця паэт слупна заўважаў, што “жыццё мовы і працэс словатворчасці ідуць несупынна... і разам з новымі разуменнямі і працэсамі прыходзяць і новыя словы, тэрміны, якія павінны знайсці свой адбітак у мастацкай літаратуры”, але яму, ахвярнаму служыцелю нашай мовы, відаць, так не хацелася, каб бясследна гінулі ў памяці нашчадкаў такія дарагія сэрцу забытыя беларускія слоўкі.

Ганна ЗАЙЦАВА,
намеснік дырэктара
па навуковай рабоце
Літаратурна-мемарыяльнага музея Якуба Коласа

Цэна 25 кап.

ПЕЦЯРБУРХ.
1910

ства”. Аднак, несумненным і неаспрэчным застаецца ўклад пісьменніка ва ўзбагачэнне беларускай лексіка-фразеалагічнай сістэмы, развіццё моўна-выяўленчых сродкаў, выпрацоўку навуковых нормаў нашай мовы.

Найбольш поўна і выразна сваю канцэпцыю развіцця літаратурнай мовы Якуб Колас сфармуляваў у 1950 годзе ў артыкуле “Развіваць і ўзбагачаць літаратурную мову”. “Наша літаратурная мова, — адзначаў пісьменнік, — зна-

рэчы, аўтар вядомага сярод даследчыкаў мовы і літаратуры грунтоўнага “Слоўніка мовы твораў Якуба Коласа”, які налічвае больш як 30 тысяч адзінак слоў), вылучае чатыры найбольш значныя аспекты яго дзейнасці: практычнае пашырэнне пісьменнасці, актыўны і плённы ўдзел у фарміраванні літаратурнай мовы, дапамога іншым пісьменнікам у авалоданні пісьменніцкім майстэрствам і навукова-мовазнаўчай праца.

Янка КУПАЛА

Роднае слова

Магутнае слова, ты, роднае слова!
Са мной ты наяве і ў сне;
Душу мне затрэсла пагудкаю новай,
Ты песень найчыла мяне.

Бясмертнае слова, ты, роднае слова!
Ты крыўды, няпраўды змагло;
Хоць гналі цябе, накладалі аковы,
Дый дарма: жывеш, як жыло!

Свабоднае слова, ты, роднае слова!
Зайграй ты смялей, весялей!
Хоць гадзіны сыкаюць,
кружацца совы,
Жывеш ты на хвалу людзей.

Загнае слова, ты, роднае слова!
Грымі ж над радзімай зямлэй:
Што родная мова, хоць бедная мова,
Мілей найбагатшай чужой!

1908

Пімен ПАНЧАНКА

Беларуская мова

Ільняная і жытнёвая. Сялянская.
Баравая ў казачнай красе.
Старажытная.

Ты самая славянская.
Светлая, як травы у расе.
Вобразная, вольная, павучая,
Мова беларуская мая!
Драгавалі, здзекваліся, мучылі...
Ты жыла і ў працы і ў баях.

Пра цябе, як сонечнае дзіва,
І Купала,
ды і ўсе мы снілі сны...

Ад цябе, ласкавай і прайдзівай,
Адракаюцца цяпер твае сыны.
Пра народ мой, церпялівы,

працавіты,
Помняць партызанскія лясы...
Хто за намі? Пакаленне прагавітых.

Халуду я чую галасы.
Я спяваю пра жыта і пра жаўранкаў,

Ненавідзеў акупантаў і прыгнёт,
А сягоння — вялікадзяржаўнікаў,
Што разбэцілі вялікі мой народ.
Навучылі не рабіць —
Хлусіць і красці.
Дзеці ў школы з іншай моваю бягуць.
Я хацеў, нашчадкі, вас праклясі,
Ды люблю сваю зямлю... і не магу.

1987

Таіса БОНДАР

Родная мова

Я выпешчу, выпушчу ў ранак вясновы,
Як птушак, душы заповітных словы
Пасланцамі песеннай матчынай мовы.
Каму — і якія! — патрэбны замовы,
Каб не забыць, як на голлі сасновым
Ліўні развешваюць смех перуновы,
Каб не забыць, як на лісцях кляновых
Дыхае хлеб у цішы вечаровай.
Родная мова...

Нас ёй вучылі
Цёплыя маміны рукі ў маршчынах,
Вусны каханага, песні спачыну,
Боль у вачах адзінокай жанчыны,
Сны і бяссонне пад спеў салаўіны,
Даўнія, горкія бацькі ўспаміны...

Несці нашчадкам
мне ў сэрцы даччыным
Матчыну мову, мову Айчыны.

1981

Святлана БАСУМАТРАВА

Вяртанне

з выраю,

або Успамін пра размову
з Іванам Шамякіным
у Саюзе пісьменнікаў
зімой 1970 года

— Ці беларус ваш бацька?
— Беларус.
З-пад Крычава.
Працуе аграномам.
— Дык вам жыццё вясковае
Знаёма?
— Так.
— Для паэта гэта толькі плюс.

— А маці беларуска?
— Так. З Бабруйска.

Дваццаты год
Настаўнічае шчыра.
І ёсць сястра малодшая,
Эльвіра.
— Дык значыць, вы
Таксама беларуска...

Чытаў я вершы вашыя.
Хвалю.
Але чаму
Вы пішаце па-руску?
Чаму б вам не пісаць
Па-беларуску
На роднай мове
Пра сваю зямлю?

...О, мова продкаў,
Дзякуй, што ты ёсць.
Я да цябе —
На вечную прапіску!
У тую ж весну
Новых вершаў нізку
Прыхільна стрэў
Часопіс "Маладосць".
Але размова,
Што была спярша,
На ўсё жыццё
У памяць мне задала.
Відаць, яе мне толькі
Не хапала,
Каб з выраю вярнулася
Душа...

1987

Алесь РАЗАНАЎ

Мова

Празрысты звон,
грымотны грукат,
скалісты свет,
магутны гул —
усе
разрозненыя гукі
цяклі,
каб зліцца
у агул.
Хісталі
ўздыбленыя далі,
глыбаста білі ў небасхіл.
І ў немагу
не прападалі,
а западалі
і раслі.
І ціш і гром,
і звон і шорах
спляліся
ніткаю радства, —
калі з грудзей,
нямых і чорных,
аднойчы
мова прарасла.

1966

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ

Дачка вучыцца
гаварыць

Беларусачка
Зной і зной
Мне відно нараджэнне слоў —
Старажытных, як соль і хлеб

Дарагіх,
зразумелых лепш
Ў вымаўленні твайго ратка.
Як з крыніцы малой —
рака,

Так, дачка мая,
з кроплі слова
Непрыкметна пачнецца мова...

Беларусачка!
Тулю да грудзей
Прадаўжэнне сваіх надзей.

залаты,
Сустрэне бор займеннікам
прыветным:
Як з лепшым сябрам,
з кожным ён на ты.

Зяюля раніцою лічэбнік вучыць —
Плыве найсцяж стосотае "ку-ку".
Цвіце багун.
Цвіце чабор гаючы.
Вісяць, што коскі, шышкі на суку.

1973

Хаваюцца часціны і прыслоўі,
Нібы грыбы, сярод імхоў і траў.
Я ў верасным,
сунічным палясоўі
Граматыкі падручнік прагартай.

Віктар ГАРДЗЕЙ

Мая граматыка

У лесе родную вучыў
я мову,
Назоўнікамі дрэвы ў ім звіняць.
Тут птушкі утвараюць
дзеясловы —
Пяць, шчабечуць, свішчуць
і крычаць.

Прыметнікамі бор здалёк
прыкметны —

Зеленачубы,
статны.

Звіні ж вякамі, мова, па-над краем —
На пераправе, ў лузе,
пры сасне.
Жыццё не адмаўляе, а сцвярджае
Адмоўная часціна мовы — не.

Не знішчым мы, не страцім,
не загінем
Сваіх азёр, лугоў,
сваіх лясоў.
І родны край і мову не разлюбім —
У кожным сэрцы гэты дзеяслоў!

1976

Францішак Скарына. Скульптар Аляксей Глебаў. 1954 г.

Так здарэцца, што нехта ад нараджэння з'яўляецца на свет з заганай, фізічным ці яшчэ горш — маральным калекам. Бывае гэта не толькі ў людзей, а і ў рэчаў. Марна затым высвятляць, хто ці што ў тым вінавата. Бо тое, што нарадзілася, — ужо народжана, і яму з гэтым жыць...

У нашым выпадку з заганай нарадзіўся туфлік. Прыгожы белы жаночы туфлік, Правы. Левы — той быў такі, як трэба. А Правому не пашанцавала — нехта з майстроў, напэўна, нешта не дагледзеў, ці матэрыял, з якога ён рабіўся, быў някасны, але ў далікатным абцасіку туфліка ад нараджэння пасялілася трэшчылка. Маленькая такая, нябачная нікому. Але туфлік ведаў, што яна ёсць, і вельмі перажываў з-за таго: вось купіць іх з Левым нехта, а абцасік не вытрымае, зламаецца — і тая прыгожая дзяўчына, амаль што Прынцэса — Правы чамусьці быў упэўнены, што тая, хто іх купіць, будзе менавіта такая, — вельмі засмуціцца...

А тут яшчэ Левы ўвесь час бурчэў: «Вось жа ўродзіцца такая пачвара, з-за цябе і мне, дасканалому і беззаганнаму, жыцця не будзе. І за што мне такая доля — быць ў адной пары з гэтым недарэкаю! Каб не ты, я б у прыгожыя самыя стройныя дзявочыя ножкі, магчыма, мяне б абудзілі нават да шлюбу! А так прападець з такою параю ні за грош».

Правы разумее, што Левы кажа слушна, і не крыўдзіцца на яго за бясконцае буркатню, толькі сумна ўздыхае сам сабе на паліцы крамы, стараючыся адсунуцца ад свайго брата падалей — каб не псаваць яго дасканаласць сваім хай сабе схаваным, але ж добра вядомым ім абодвум, калецтвам.

...Аднойчы ў абутковы аддзел прыйшлі дзве жанчыны. Маладзенькая, вельмі прыгожая дзяўчына: «Амаль Прынцэса», — з сумам падумаў Правы. І старэйшая, таксама прывабная, нечым няўлоўным падобна на юную прыгажуню, але вельмі стомленая, з цёмнымі кругамі пад вачыма.

— Ну, выбірай, — прысела на здзік для прымеркі старэйшая. — Бо я ўжо стамілася слухаць твае капрызы.

— Мама, гэта не капрызы, — ціхім голасам цяргліва пачала тлумачыць маладая. — Туфлі на вяселлі павінны быць прыгожымі, падыходзіць да сукенкі...

— А ў тваім цікавым становішчы, не забудзься, яшчэ і зручнымі. І на кошт паглядвай — я апошняю пазычаную сотню сёння памянала, а купіліць нам з табой яшчэ вуль колькі трэба...

«На вяселле! — Левы, што пагардліва стаяў, адварнуўшы свой вузкі носік ад Правага, незаўважна пасунуўся да яго бліжэй і нават лёгенька штурхануў у бок. — А раптам нам пашанце!».

Правы не ведаў, чаго яму больш хочацца: каб юная Прынцэса звярнула на іх увагу ці пайшла далей ды так ніколі і не даведлася пра яго загана. Але тут дзяўчына, якая ўжо ў каторы раз пільна аглядзела паліцы, працягнула руку — і ўзяла іх з Левым.

— Мама, давай прымераем гэтыя. Прыгожыя, і каштуюць не вельмі дорага...

Правы, забыўшыся на трэшчылку, якая ўвесь час паціху даймала з сярэдзіны, далікатна абняў маленькую ружовую ступню. Левы тут жа ўскочыў на другую нагу і зазвіў ад радасці лакаваным бокам.

— Ой, — радасна засмяялася дзяўчына, — якія цудоўныя туфлі! Нібы па мне шытыя! У мяне такое ўражанне, што я іх усё жыццё насіла! Давай купім гэтыя, мама. Я больш ніякіх не хачу!

Ад гэтых слоў сэрца ў Правага (так-так, не здзіўляйся, і ў туфлікаў бывае сэрца. Не ва ўсім, праўда, але ў нашага яго было) забілася шчасліва і трывожна: Божа, якое шчасце — данесці да вянца гэтую Прынцэсу! Але што будзе, калі ён не вытрымае ў самы адказны момант...

— Абцас высакаваты, — крытычна зірнула на ногі дачкі старэйшая жанчына — і сэрца ў Правага з шалёным грукатам пакацілася ўніз, да самай набойкі: няўжо не возмуць? — Ці вытрымаеш ты ў тваім становішчы — усё ж два дні на нагах?

— Ну колькі можна пра маё становішча! — голас ў маладой задрыжэў ад ледзь стрымліваемых слёз. — Памятаю я пра яго, не турбуйся.

— Ды ўжо ж, не забудзешся, хоць бы і схацела. А турбавацца не я — ты павінна. Ды не цяпер — раней трэба было...

— Мама, што ёсць, тое ёсць, нічога ўжо не вернеш, і не трэба пра гэта гаварыць...

— Сапраўды, не вернеш — ні Юру, ні шчасце. І вінаваціць няма каго — хіба саму сябе.

— Я праду цябе: калі ласка, не трэба пра Юру. Я ведаю, што сама ва ўсім вінаватая. І сама з сваю віну расплачавіцца буду. Я ўсё роўна не буду жыць з Алегам...

— Як гэта не будзеш! Для чаго тады гэтае вяселле, такія расходы?

— А для таго, каб ты, ды і іншыя, не піла-

валі мяне ўсё жыццё, што бязмужняя нарадзіла, каб дзіцяці майму вочы не калолі.

— Але ж ты ў царкву, да вянца пойдзеш — ён жа табе перад Богам мужам на ўсё жыццё будзе!

— Ну то ж ты так захацела — каб аба-

Ніна РЫБІК

высіпвацца, каб змагацца з каварнай трэшчылкай — жаніх пры кожным зручным выпадку падхопліваў на рукі грацыёзную, амаль бязважкую нявесту. Толькі на парозе царквы паставіў яе на зямлю — у храм яны павінны былі ўвайсці самастойна, у суправаджэнні родных і сяброў, пад шматлікімі позіркамі гасцей і проста цікаўных. «Глядзі мне!» — цхенька рыгнуў Левы і пасунуўся наперад.

Правы зразумеў, што для яго наступае момант найвышэйшай адказнасці і, увесь напружыўся, не даючы сваёй варагіні пашырыцца хоць на ёту, трываючы пакутлівы боль, які працінаў яго нутро.

І раптам туфлік адчуў, што з Прынцэсай нешта не тое: яе далікатная ножка, якую яна ўжо паставіла на першую прыступку шырокага ганка, што вёў да расчыненых дзвярэй царквы; ножка, якую Правы з такой асападай абдымаў, раптам затрымцела, стала гарачай і потнай і вярнулася назад, нават злёжку драгнуўшы абураны Левы. «Божа, яна здагалася пра маю прыроджаную загана і спалохалася, што я не вытрымаю!» — перш-наперш падумаў туфлік.

абперлася на правую нагу, весела пранізала ўвесь абцас і смачна трэснула: «Хрась!»

— Ой, — знайшла прычыну, каб не стрымліваць больш слёз, Прынцэса.

— Абцас зламала...

— Што ж цяпер рабіць? — замітусілася сваякі.

— Дрэнная прыкмета, — прашапацелі зводдаль.

— Не хвалюйся, дарагая, я зараз прывяжу табе новыя туфлі. Які ў цябе памер? — і праз момант жаніх са сведкам ужо сядзелі ў машыне, якая тут жа рванула з месца.

А Правы, які абдымаў ножку сваёй любімай Прынцэсы і ўвогуле дажываў на гэтым свеце апошнія хвіліны, ужо без усялякага сораму і без згрызот сумлення перад загубленым парадным выхадам Левага вылез з-пад сукенкі і чытаў позіркі закаханых.

«Прынцэса мая! Што ж ты нарабіла? Не дакачалася...»

«Прабач, каханы... Я вінаватая перад табой. Але ты паехаў — не сказаў ані слова, не патэлефанаваў ні разу, не напісаў. Я не ведала, што і думаць. А тут ён... Я ўсяго толькі слабая жанчына, не варта твайго ка-

Туфлік

(Казка для дарослых)

вязкова вянцацца. Хай сабе — іншага мужа ў мяне ўсё адно не будзе: ні перад Богам, ні перад людзьмі, я ведаю. А тое, што я другога кахаю — нікога не тычыцца, нават Бога — толькі мяне. І жыць з нялюбим не стану. Ды і ён мяне не кахае, хіба ж не бачу? Прыстойнасць яго, інтэлігентнасць праклятая не дазваляюць адмовіцца ад свайго слова, а на самай справе я яму зусім непатрэбная. У вачах яго такая туга стаіць, як мы ўдваіх застаёмся... Што ж я, свет яму завяжу? Хай шукае сваё шчасце. А дзіця мае нікому каменем на шыі не павісне, я сама яго выхаваю.

— Але ж ты й вар'ятка, — пакруціла пальцам ля скроні маці. — І ў каго толькі такая ўдалася? Добра, не будзем пра гэта — што разводзіцца, калі і замуж яшчэ не пайшла. Кажаш, туфлі табе даспадобы? Добра, купім гэтыя. Пайшлі разлічвацца.

І неўзабаве Правы, цесна прыціснуў да Левага, ляжаў у каробцы, верачы і не верачы ў сваё шчасце: іх купілі! Ды хто — Прынцэса: пра гэта ён не мог і марыць! Яго прыроджаную загана ніхто не заўважыў! Ён зробіць усё, каб і не заўважылі, аж пакуль не закончыцца вяселле. Даўжэй ён наўрад ці вытрымае націск нахабнай трэшчыны, але ж сапсаваць Прынцэсе свята — нізавошта! Ён вытрымае любы боль, ён выстаяць — чаго б гэта ні каштавала! І не таму, што недзе там, ля абцаса, нудна бубніць Левы, — проста яму хочацца, каб Прынцэса на вяселлі выглядала, як сапраўдная каралева!..

Калі іх зноў дасталі з каробкі, туфлі на нейкі момант аслеплі і аглухі: столькі агнёў адлюстроўвалася ў іх бліскучых шчоках, столькі шуму і гаму было навокал.

— Ой, якія прыгожыя туфлі, проста цуд! — вершчала высокім непрыемным голасам дзяўчына, якая прыколвала Прынцэсе вэлюм. — І як цудоўна глядзяцца на назе — ты ў іх праме каралева. Не муляюць, не трэць нідзе! Але ж ці зручныя яны, абцас невысокі? У тваім...
— Туфлі вельмі зручныя, не муляюць і абцас невысокі, — рэзка перабіла гаварку сяброўку нявесты. — І ўвогуле, усё проста цудоўна. Дзе ж мой жаніх? Мы спазняемся. Нібы пачуўшы гэтае пытанне, у пакой праз дзвярочы віск і крык прарваўся малады прыгожы хлопец у белай кашулі, цёмным касцюме і новенькіх туфлях. «Гэтыя ўжо ж дакладна без заганы, — уздыхнуў пра сябе Правы, — не з нашай фабрыкі. Бач, як ганарыста насы пазадзіралі! Нічога, не сумуй, Прынцэса, мы пратрымаемся столькі, колькі трэба!»

— Дык вось дзе цябе схавалі! — позірк хлопца спыніўся на нявесце — вясёлы, захоплены — такой прыгожай ён яе яшчэ не бачыў! — а на самым донцы сумна-тужлівы — такі, як гаварыла Прынцэса ў краме. А ён, Правы, думаў, што то былі ўсяго толькі яе марныя страхі...

— Ну што, едзем? — і ён пад руку вывёў Прынцэсу з пакоя.

...Правому амаль не даводзілася

Але справа была не ў ім. Правы гэта зразумеў адразу, як толькі высунуў свой лакаваны носік з-пад доўгай сукенкі Прынцэсы — і тут жа злавіў у сваім лакаваным люстэрку яе позірк: у ім, бы розныя колеры вясёлкі, пераліваліся радасць і смутак, бязмежнае каханне — і такая ж вінаватасць, гнеў, прабачэнне і столькі ўсяго яшчэ, што туфлік зноў спалохана схаваўся пад сукенку: ён падумаў, што, каб гэты позірк прызначаўся яму, ён бы памёр ад болу.

Але праз секунду ён зноў крышкву прыўзняў карункавы падол сукенкі і, не звачаючы на буркатню Левага, зацікаўлена стаў кідаць свае лостраныя зайчыкі навокал: на каго ж яна так глядзіць, што не можа зрушыцца з месца?..

І тут белы носік злавіў яшчэ больш пякучы погляд з натоўпу: позірк, які выплываў адзін суцэльна боль і каханне. Усё гэта лілося няспынным патокам з сініх, як валожкі ў жыцце, вачэй русявага хлопца, які стаяў сярод зьявак і не зводзіў вачэй з нявесты.

— Дарагая, што з табой? — захвалываўся жаніх. — Чаму ты спынілася? Табе дрэнна?

— Я... Мне... — Прынцэса не магла вымавіць ні слова.

І Правы вырашыў, што павінен ратаваць тое каханне, якое гэтыя двое — яго Прынцэса і той, з натоўпу, з валожкаватымі вачыма, — амаль загубілі. Бо ніхто, акрамя яго, пакалечанага, народжанага з заганай туфліка, зрабіць гэта не ў стане. Ён уздыхнуў, разумеючы, што гэта — канец, і не звачаючы на пагрознае рыпенне Левага, даў волю трэшчынцы, што даўно рвалася на волю, але стрымлівалася яго неймавернымі намаганнямі, яго болям і жаданнем не сапсаваць Прынцэсе свята. Цяпер ён зразумеў, што вяселле трэба, ну проста неабходна сапсаваць — дзеля таго каханна, што выпраменьвалі гэтыя дзве пары вачэй. А там — хай будзе, што будзе. І ён здаўся...

Трэшчылка, як толькі Прынцэса злёжку

ханна. Даруй, калі можаш...»

«Дараваць? Табе? Гэта ты мне даруй... Я так цябе кахаю...»

«Праўда? Па-ранейшаму?»

«Больш, чым раней. Я гэта зразумеў там, удалечыні ад цябе. Спяшаўся, ляцеў, каб расказаць табе аб гэтым. Не паспеў... А ты — ці помніш ты наша ўсё?»

«Помню. І кахаю».

«Нахаееш? А як жа ён?»

«Ён — харошы хлопец, якога я не люблю і які не любіць мяне. Перад ім я таксама вінная. Я вінаватая перад усімі. А больш за ўсё — перад нашым з табой дзіцём...»

«А калі васьм цяпер я забяру цябе — у яго, ва ўсіх гэтых людзей, ва ўсяго свету — ты пойдзеш са мной?»

«З табой? Ды хоць на край свету — абы быць разам, кахаць цябе і не хаваць свайго каханна».

Правы зноў схаваўся пад падол, з радасцю і страхам прадчуваючы, што зараз нешта адбудзецца. І праз нейкі момант ён адчуў, як ногі яго ўсё адарваліся ад зямлі: яе падхапілі і панеслі дужыя рукі русавалосага асіпка з сінімі вачыма. Пацягнуўшы ад злосці, Левы, пакрыўджаны на ўвесь свет, а больш за ўсё — на гэтага недаробленага вярэдка Правага, з якім яму давалося пра жыццё ў адной пары такое кароткае і бяспаспэўнае жыццё, салізуў з нагі і застаўся адзінока ляжаць ля прыступак царквы.

А Правы, ведаючы, што вельмі хутка яго, непатрэбшчыну са зламаным абцасам, выкінуць на сметнік, у апошнія хвіліны свайго жыцця адлюстроўваў і распырскваў рознакаляровымі сонечнымі зайчыкамі па наваколлі шчаслівага слёзы сваёй Прынцэсы і радасна іскрыўся ад усведамлення свайго судачынення да гэтага неабдымнага шчасця дваіх.

Ці траіх? Але ў таго, трэцяга, ёсць свае туфлі, беззаганныя — вось няхай яны і клапоцяцца пра шчасце свайго гаспадары!

Арт-палічка

Тры гады таму Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства "Ураджай" выпусціла доўгачаканы альбом: "Беларусь у малюнках Напалеона Орды". Укладальнікі гэтага ўнікальнага выдання Анатоль Кулагін (ён жа аўтар уступнага артыкула "Талент, аддадзены Радзіме" ды тлумачальных тэкстаў пад рэпрадукцыямі) і Уладзімір Герасімовіч сабралі пад адной вокладкай работы нашага выдатнага земляка, музыканта, публіцыста, кампазітара, мастака, дзеяча культуры, асветніка і педагога. Не паспеў тады новы альбом з'явіцца ў кнігарнях, як хутка зрабіўся бібліяграфічнай рэдкасцю. І вось рарытэтная кніга зноў выйшла ў свет (наклад 1500 экз.) — гэтым разам дзякуючы выдавецтву "Беларусь". Малюнкi Н.Орды, датаваныя другой паловай XIX ст., маюць для нас не толькі эстэтычную, але і асаблівую гістарычную каштоўнасць. Бо часам дзякуючы толькі яго пейзажам сёння мажліва ўявіць колішні выгляд многіх беларускіх сяліб ды палацаў, якія за мінулыя сотні гадоў перабудоўваліся, руйнаваліся, зніклі... На старонках альбома, тэксты ў якім пададзены па-беларуску ды па-англійску (пераклад А.Нікіфаравай, мастацкае афармленне — А.Хількевіч), разгортваецца адмысловая панарама Беларусі з яе непаўторнымі архітэктурна-ландшафтнымі краявідамі, помнікамі вясковага, гарадскога, побытавага ды храмавага дойлідства.

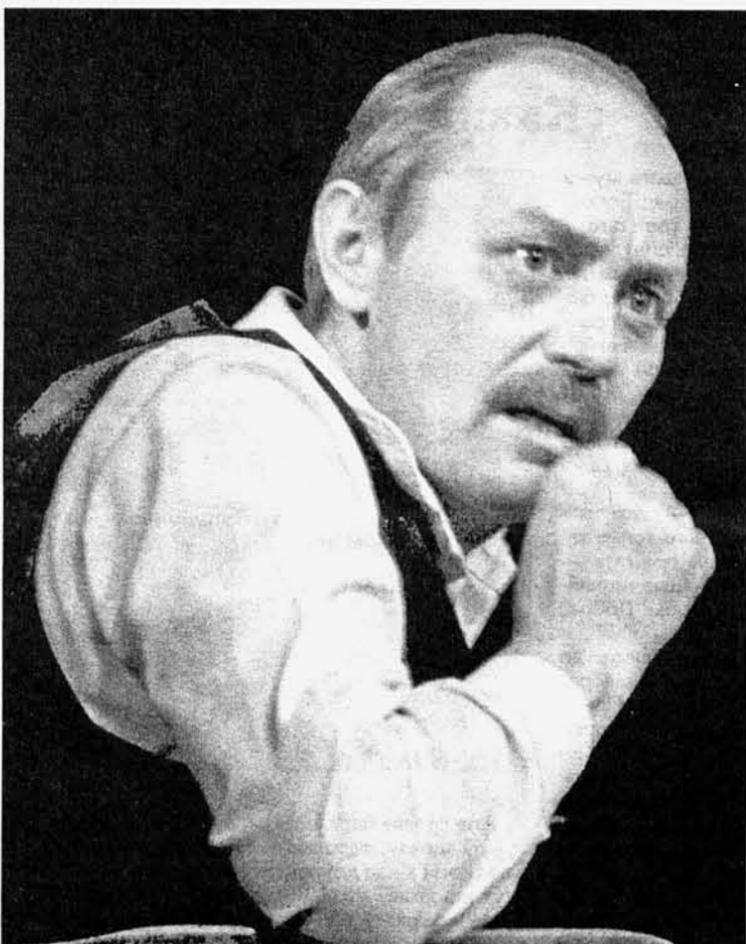
Студэнтам-этнамузыкалагам, аспірантам, выкладчыкам музычных і агульнагуманітарных ВНУ, а таксама даследчыкам адрасуе сваю новую працу знаны этнамузыкалаг Тамара Якіменка (выданне сталічнай НВК "Тэхналогія", 2004 г., наклад 100 асобнікаў). "Храм, які будзе сябе сам" — такое вобразнае азначэнне Т.Якіменкай прадмета сваіх даследаванняў магло б стаць назвай і ўсёй кнігі, якая ўключае артыкулы і рэцэнзіі, навуковыя даклады і — што асабліва прыемна — колішнія публікацыі ў "ЛіМе". "Сучасная беларуская этнамузыкалогія" насычаная ідэямі, назіраннямі ды высновамі, зробленымі на матэрыяле апошняй трэці XX — пачатку XXI ст., акрэслівае значныя постаці беларускай этнамузыкалогіі гэтага перыяду, яе навуковыя набывкі і можа зацікавіць усіх неабыхавых да этнамузычна-культурнай спадчыны беларусаў.

С.ВЕТКА

Сам таго не ведаючы, Уладзімір Шэлестаў прымусяў мяне перачытаць фантастычны аповед класіка, змешчаны ў зборы твораў між "Хлопчыкам у Хрыста на ёлцы" ды "Сном смешнага чалавека". Гэтае ёмістае чытанне на сорак шчыльных кніжных старонак зрабілася ў тэатры манаспектаклем. Акцёрскім маналогам. Гадзінаю гаварэння: безупыннага, то разважлівага, то зблытана-хваравітага...

Кажанне, самота, душа

Гадзіна паводле Дастаеўскага

Апошнім часам Беларускі паэтычны тэатр аднаго акцёра "Зьніч" не ўключаў у свой рэпертуарны актыў інсцэніроўку апавядання Фёдора Дастаеўскага "Кроткая" (пераклад на беларускую Андрэя Каляды). І вось гэты спектакль, пастаўлены ў 1996 годзе "на Шэлестава" (рэжысура Уладзіміра Забелы, сцэнограф Барыс Герлаван, музыка Алега Залётнева), неаднаразова адзначаны на тэатральных фестывалях — прынамсі, у Расіі, на Украіне, — зноў нагадвае пра сябе.

"Кроткая" — на афішы: яшчэ адна мажлівасць пераканацца, што ўвасабленне класікі ніколі не страчвае сваёй актуальнасці. Тым больш, калі ў цэнтры ўвагі — душа, каханне і трагічная адзінота чалавека, такога звычайнага і такога непаўторнага.

Кожны чалавек — неразгаданая непаўторнасць. Гэта пра гісторыю кажучы, што яна паўтараецца. І жыццёвыя гісторыі з адвечнымі банальнымі сюжэтамі пра спробу быць шчаслівым хаця б ва ўласным доме часцяком па-

даюцца распаўсюджанымі банальнасцямі. Ды і наконт самога пчасця, следам за іншым рускім прэзаікам, кажучы: яно, маўляў, ва ўсіх аднолькавае... А ў акцёра Уладзіміра Шэлестава — і сапраўды непаўторны шараговы герой, калі кранальны, калі адыёзны, разгублены ў акалічнасцях трагічнага здарэння, непараўным учынкам сваёй абагаўленай жонкі, збянтэжаны і лагічным, і невытлумачальным бунтам яе рахманасці.

Выканаўцу манаспектакля, майстра псіхалагічнага пераўвасаблення, вобразна кажучы, падтрымлівае тонкі, чулы, але нябачны партнёр: музыка. Яе аўтар Алега Залётнеў, кампазітар, які мае найбагацейшы досвед у супрацоўніцтве з самымі рознымі тэатрамі, знайшоў дакладныя электронныя сугуччы, акцэнтны і музычныя тэмы, якія ствараюць змацьянальны падтэкст, адцяняюць душэўную поліфанію героя, выяўляючы "наэлектрызаванасць" яго нерваў-правадоў, трывожную пульсуючую сэрца, гучаць то як матыў па-

кутлівага кахання, то мелодыйнай адчаю...

Дастаеўскі, пры неахайнасці яго стылю рэпарцёра-паўночнага, падаецца мастаком надзіва музычным, разгортваючы свой аповед паводле амаль класічнай музычнай схемы: "павольна-хутка-павольна", з папраўкай на жанр: "самота-каханне-самота"... Гучыць адвечна. І вельмі сучасна...

Пісьменнік назваў свой аповед фантастычным, хаця ён у вышэйшай ступені рэальны. Гэта не сярэднестаты-

чыла хаця б раз вочы! На адно імгненне, толькі на адно!.."

Дастаеўскі — па-беларуску... Ёсць штосьці незвычайна кранальнае, калі артыст Нацыянальнага акадэмічнага тэатра імя М.Горкага, дзе захоўваюцца падтрымліваюцца лепшыя традыцыі рускай драматычнай сцэны на Беларусі, выходзіць з манаспектаклем і на працягу гадзіны віртуозна вядзе сваю псіхалагічна складаную сольную

стычны дзённік, не апавяданне і не запісы ў нататніку. І замест педантычных памкненняў вызначыць жанр, лепей проста... Уявіць сабе мужа, у якога на сталю ляжыць самазбойца: некалькі гадзін як яна выкінулася з акенца. Муж намагаецца сабраць свае думкі "ў кропку", апраўдваючы сябе і вінавацячы яе: тут і грубасць думкі ды сэрца, тут і глыбіня адчаю, пачуцця. Нібыта падслуханы фантастычным стэнографам, чые запісы нібыта ўрэшце і абгабляваў пісьменнік, ён прамаўляе то сам сабе, то звяртаючыся да нейкага няўгледнага слухача, то да нейкага судзі. Міжволі люструючы ў плыні сваёй свядоўнасці, у згадках-эпізодах прыкрага, абрыдлага, пошлага існавання, у якім усё ж была (была? была!) любоў (спагада? шкадаванне? звычка?) безвыходны ціхмяны бунт пакорлівай. Той бунт быў ужо ў самім яе адказе на шлюбныя прапановы — без выбару зроблены выбар, выбар паміж тоўстым крамянікам ды нудным п'янтосам. Добраахвотны выбар формы смяротнага пакарання... Выбар, які стаўся бяздумна-несвядомым стрэлам у душу другога чалавека, якога яна, здаецца, ужо і пры жыцці не чула...

"Рай быў у мяне ў душы, я б насадзіў яго наўкруг цябе! Ну, ты б мяне не кахала, — і няхай, ну што ж? Усё і было б ТАК, усё б і заставалася ТАК. Расказвала б толькі мне, як сябру, — вось бы і радалася, і смяялася радасна, глядзячы адно аднаму ў вочы. Гэтак бы й жылі. І калі б і іншага пакахала — ну і хай, хай! Ты б ішла з ім і смяялася. А я б глядзеў з іншага боку вуліцы... О, няхай усё, толькі хай бы яна расплюш-

партыю па-беларуску. Арганічнай беларускай гаворкай вылучаюцца яго ролі ў пастаноўках паводле творчасці айчынных літаратараў у тым жа "Зьнічы", у спектаклях колішняй рэдакцыі літаратурна-драматычных праграм Беларускага тэлебачання. Уладзімір Шэлестаў, нягледзячы на даўняе рускамоўнае асяроддзе, не хавае сваёй прыязнасці, прыхільнасці, любові да беларускага слова. Матчына мова — руская, бацька быў беларусам. Але беларускую мову з маленства чуў, вывучаў у школе з трэцяга класа. Вучыўся ў Ленінградскім інстытуце тэатра, музыкі і кіно, і толькі праз пяць гадоў пасля яго заканчэння змог прыехаць у Мінск, дзе і пачаў працаваць на сцэне занага горкаўскага тэатра. На прапанову супрацоўнічаць з Белтэлерадыё адгукнуўся з прыемнасцю, з цікавасцю ўспамінаў беларускую мову, прайшоў, можна сказаць, школу дасканалага маўлення ў легендарнага Іллі Кургана (і цяпер У.Шэлестаў удзячны яму, а таксама Галіне Дзягілевай, мастацкаму кіраўніку тэатра "Зьніч", за кансультацыі ў беларускай сцэнічнай мове). Для артыста добрая мова на сцэне — гэта найважнейшая частка прафесіі. Але і па-за ролямі У.Шэлестаў, трапляючы ў беларускамоўнае асяроддзе, стараецца, як гэта ні цяжка без рэгулярнай практыкі, размаўляць нароўні з тымі, хто свабодна валодае дзівосным беларускім словам. І заўсёды — калі ёсць на тое падставы — шчыра перажывае за стан мовы ў эфіры.

С.ВЕРАСЦЕНЬ

НА ЗДЫМКУ: заслужаны артыст Беларусі У.Шэлестаў у спектаклі "Кроткая".

Служай сваё...

Ён абнаўляе і павялічвае аўдыторыю, прымнажае грані жанраў і форм творчасці, пашырае абсягі канцэртна-асветніцкай дзейнасці, межы фестывальнага жывага. Расце-гадуецца разам са сваім слухачом. І ў жніўні 2005 года ён, Дзяржаўны канцэртны аркестр Беларусі пад кіраўніцтвам народнага артыста краіны Міхала Фінберга, справіць сваё паўналецце. А гэтай восенню, падвёшы вынікі багатага на падзеі ды набыткі мінулага сезона, распачаў новы, 18-ты.

"Адным з асноўных напрамкаў дзейнасці аркестра ў кожным сезоне, — падкрэслівае М.Фінберг, — з'яўляецца папулярнызацыя беларускай нацыянальнай песні (а праз яе — і паэзіі, слова беларускага) ды інструментальнай музыкі, як з нашай спадчыны, так і сучаснай. Другі важны напрамак працы — пошук і адкрыццё новых імёнаў выканаўцаў".

Можна сказаць, што ў рэчышчы гэтых прыярытэтаў ладкуюцца ўсе праекты знамага калектыву. Сярод іх — штогодні манаграфічныя праграмы, аўтарскія канцэрты, інспіраваныя творчасцю вядомых кампазітараў ды паэтаў. Напрыклад, у мінулым сезоне, які прысвячаўся 60-годдзю вызвалення Беларусі ад гітлераўскіх захопнікаў, адбылася вечарына паэта-песенніка, франтавіка Міхала Ясена. Цяпер ствараюцца праграмы, прымеркаваныя да 100-годдзя паэта Адама Русака, да 75-годдзя з дня нараджэння кампазітара Яўгена Глебава, рыхтуецца канцэрт, прысвечаны памяці народнага артыста Беларусі Віктара Вуячыча, якому сёлета споўнілася 670.

Адметнай атрымалася першая пасля летніх вакацый рэпетыцыя. На яе завітаў старшыня Савета Рэспублікі Генадзь Навіцкі, які за актыўны ўдзел аркестра ў падрыхтоўцы і правядзенні святкавання 60-годдзя вызвалення нашай краіны ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў уручыў мастацкаму кіраўніку калектыву Ганаровую граматы Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь. Як вядома, з прэм'ерай "Песні Перамогі" Дзяржаўны канцэртны завітаў у многія куткі Бацькаўшчыны, дзе яна гучала больш як 60 разоў. Новы сезон прымае сімвалічную юбілейную эстафету ад сёлета святкавання 60-годдзя вызвалення Беларусі — і пройдзе пад знакам 60-і гадавіны Вялікай Перамогі.

"У адмысловую канцэртную праграму, — удакладняе мастра М.Фінберг, — уойдуць лепшыя беларускія песні пра вайну, напісаныя менавіта на беларускія вершы. Капі аснову папярэдняй юбілейнай прэм'еры складалі папулярныя савецкія песні часоў Вялікай Айчыннай, дык цяпер будуць прадстаўлены выключна творы нашых кампазітараў і нашых паэтаў — упершыню ў такім аб'ёме, у новых аранжыроўках. Ёсць цудоўныя ўзоры,

напрыклад, сапраўдны класіка — "Лясная песня" Уладзіміра Алоўнікава на вершы Адама Русака, якая даўно ўжо лічыцца народнай. Апроч песеннай спадчыны прагучыць і нямала новага".

Менавіта гэтай прэм'ерай распачнецца Нацыянальны фестываль беларускай паэзіі і песні ў Маладзечне. Дарэчы, "Маладзечна-2005" прадставіць і ўнікальны манаграфічны канцэрт з песень на вершы У.Караткевіча (мінская прэм'ера надзвычай паспяхова прайшла ў мінулым сезоне).

Наогул жа, на базе аркестра ў новым творчым сезоне абудзецца шэраг вядомых фестываляў, у тым ліку штогадовыя святы камернай музыкі ў Заслаўі, Мсціславе, Нясвіжы. Дарэчы, "Музы Нясвіжы" збяруцца на свой традыцыйны майскі форум ужо дзесяты раз і прадставяць лепшыя старонкі колішніх праграм: як нашу музычную спадчыну, так і творы сучасных айчынных кампазітараў. Да юбілею, паводле слоў М.Фінберга, рыхтуецца спецыяльная пастанова Савета Міністраў: нясвіжскаму фестывалю надаецца значэнне вялікай падзеі ў музычным жыцці Беларусі, бо менавіта ён даў штуршок унікальнаму перспектыўнаму праекту — развіццю фестывальнага руху ў т.зв. малых гарадах, адметных сваёй самабытнай мінуўшчынай, старадаўняй духоўнай, культурнай спадчынай. Улучыліся ў гэты рух Заслаўе, Мсціслаў, Мір, а сёлета — Наваградск.

І ў фестывальным раскладзе зноў адбыліся змены. "Мірскі замак", які арганізавалі два леты запар, цяпер будзе збірацца раз на два гады. Такім чынам, у 2005-м ён робіць паўзу. Але ж новы год абяцае новы праект! Дзякуючы ініцыятыве мастра, у Тураве пройдзе Першы фестываль камернай і духоўнай музыкі. Выбар горада і ў сувязі з ім датковы жанравы акцэнт у вызначэнні фестывальнай праграмы, вядома ж, невыпадковы. Маршрут музыкантаў пралягае па тых старажытных цэнтрах, дзе закладваліся асновы беларускай культуры і дзяржаўнасці, па тых мясцінах, дзе заўтрашні дзень звязваюць з аднаўленнем нацыянальна-духоўных каштоўнасцяў, з усебаковым росквітам, з паспяховым развіццём турызму і дасягненнем узроўню жыцця ўзгорных еўрапейскіх краін.

Як важна, што адраджэнне і развіццё мастацкіх традыцый

гістарычных беларускіх мястэчак неадлучнае ад шанавання жывога беларускага слова! Па-дзяржаўнаму самавіта гучала яно тут, капі праводзіліся дні беларускага пісьменства, — зрэшты, гэта й не дзіва. Ды асабліва ўсцешна і прэстыжна, што яно дамінуе ў фестывальным кантэксце: сілкуе асяроддзе навукоўцаў, якія ладкуюць свае выязныя канферэнцыі ў межах фестывальных праграм; гучыць эмацыянальна, пераканана, прыгожа і годна ў захапляльных пазнаваўчых каментарыях да канцэртаў.

"Я прыйшоў з беларускай ідэяй", — так адказаў аднойчы М.Фінберг на пытанне пра творчы мэты і задачы створанага ім Дзяржаўнага канцэртнага аркестра Беларусі. Пра тое, як яна здзяйсняецца, столькі ўжо сёння сказана... Ды можна сёе-тое і дадаць. Ён у сваім калектыве па першым часе нават справаводства ладзіў па-беларуску. У цяжкіх умовах змагаўся за існаванне адзінага Нацыянальнага фестывалю беларускай паэзіі і песні, здолеў абараніць яго прынцыповую канцэпцыю. Задумаў увасобіць разам з салістамі анталогію беларускай песні ад XVII стагоддзя да нашых дзён. І нягледзячы на відавочнае навакольнае "пахаладанне" ў дачыненні да беларускай мовы, ён па-ранейшаму ставіцца да яе як да роднай, любіць проста паразмаўляць па-беларуску, пасмакаваць каларытнае слоўка. Ды не бянтыжыцца ні перад публікай, ні перад радыёмікрафонам — нязмушана пачувае сябе ў стылі беларускамоўнага найпростага эфіру.

Менавіта падчас нядаўняй размовы ў эфіры мастра, усцешаны тым, што цяпер нашым выканаўцам аддаюць у эстрадных праграмах на 1-м Нацыянальным канале Беларускага радыё больш як 50 працэнтаў адпаведнага часу, заўважыў: "Нашых выканаўцаў слухачы, як правіла, не пазнаюць, не адрозніваюць ад расійскіх. Бо песні гучаць па сутнасці не беларускія, і ў гэтым вялікая памылка". І ўсё ж спадзяецца на лепшае. Хаця б таму, што пры аркестры створана студыя эстраднай песні "Гран-пры". Яе выхаванцы мусяць спрычыніцца да вытокаў і асновы рэпертуару Дзяржаўнага канцэртнага: да беларускага слова...

С.Б.

Фота А. ШАБЛЮКА

Аляксандр БЛОК

На рубяжы стагоддзяў (3 юнацкіх вершаў)

***

Журботных песень не прасіце!
Я перастаю ўжо ўздыхаць...
І дзень маёй каласіца,
І сэрца хоча зноў хахаць.

А вам таміцца — трата часу.
Яго так мала! Дно відно...
Скідай турбот гнятлівых расу,
Глянё — сонца просіцца ў акно!

1898

С.І. Лявіцкай

Сустрэну вас не скоро я,
напэўна...
Мо зорны шлях паможа
нас злучыць...

Даруйце мне...
Пад голас ваш напэўны
Я мод душой і сэрцам адпачыць.

Мы памаўчым...
Прэч словы ўсе пустыя!
Адно скажу: жыццё — не сумятня.
Дано яно, каб песні незямныя
Спяваць — і гасла ў сэрцах цішыня.

1898

Перад ХХ стагоддзем

Плятуцца нашы дні паныла,
Ад хваляванняў мы чужых
Далёка вельмі, і няміла
Усё нам, што радуе другіх...

Плятуцца нашы дні без веры,
Стаміўся лёс ужо караць...
Так цяжка жыць —
нічым не змерыць,
І цяжка будзе паміраць...

Мінае век сваім парадкам,
Насустрач — новы строй вякоў,
Стары пакінуў нам загадку —
Жывых бязгледзых мерцвякоў.

1899

***

Смех невукаў зайжды адвею,
Спявак, забраў я, нібы жрэц,
У безнадзейнасці — надзеі,
Як у бясконцасці — канец.

Дзіўлюся ўвечары і ўранні
Святлу, што ў сэрцы запаліў,
Сваёй стралой сябе параніў,
І сам сябе запаланіў.

Праходзьце міма — знемагаю...
З маёй тугою шлях цяжкі,
Мой свет перажыве, я знаю,
Мяне і страшны смех людскі.

1900

***

Паміж пакутамі зямнымі
Прыемнае ў цябе адно:
Жывеш турботамі чужымі —
Сваіх не ведаеш даўно.

1899

***

Ты была ля акна,
Як сама чысціня,
Над людской панавала юрбой.
Я забыты стаяў
І паціху ўздыхаў —
Ад каханья к табе сам не свой.

Падалося тады,
Як цяпер, як зайжды,
У цябе быў бяздумны пагляд.
Пад акном, як той рой,
Гуў народны прыбой,
Ты ж майкліва прымала парад.

Ганарылася ты
Пакланеннем святым,
І самотнаю марай была.
Кожны мог варажыць,
Як твой голас гучыць?
Ты ж майчаннем за сэрца ўзяла.

Я ў натоўпе стаяў
І паціху ўздыхаў,
І лавіў твой бяздумны пагляд,
А натоўп, як прыбой,

Хвалявайся са мной,
Ты ж майкліва прымала парад.

1900

***

Ні слёз няма ўжо, ні гарэння,
І той жа шлях —
прасцей стралы.
Дзе вашы палкія памкненні,
Калісьці гордыя арлы?

Няўжо і сіла пакідае,
І мудрасць гасіць светач свой?
Душа без песні замірае
У аднанні з горкаю журбой.

1900

***

Раніца сёння туманная...
Хтосьці да ганка імкне...
Можа, сяброўка жаданая
Сонцам прыходзіць ка мне?

Насцеж вароты дубовыя!
Ветрык дыхнуў у акно!
Песні такія вясельныя
Тут не спявалі даўно!

З імі і ў ранне туманнае
Сонца і вецер у твар!
З імі сяброўка жаданая
Як найцудоўнейшы дар.

1901

***

Сцягнула. Хмары абдарыць
Дажджом паспелі,
адляцелі.
І зорка першая ўгары
Агнём-цяпельцам заірдыла.

Скажы мне, ноч, мо хутка зноў
Душу запоўніць без прынкуі
Спатканняў шчасце, і любоў,
Каханья слодычныя мукі?

1899

***

Дзівосы ёсць за даллю сіняй —
Мы ўбачым іх, хай пройдучы дні,
Ды плача сэрца над пустыняй
І просіць звяклай цішыні.

Той цішыні, што скруху гоніць,
Што юны песціць успамін, —
Мо вернецца з-за горкіх гоней,
Патушыць злосныя агні.

Мо прыйдзе час, а з ім і стома,
Табе абрыдне доўгі сон,
Вясна, не восень будзе ў доме,
Зіма ўцячэ шукаць свой скон.

1902

***

Дзеўчына ў хоры царкоўным
спявала
Пра ўсіх, хто знябыўся
ў чужых краях,
Пра ўсе караблі,
што мора забрала,
Хто не радасць набыў, а жаж.

Пад самы купал ляцеў яе голас,
І промень ззяў на белым плячы.
Слухалі ўсе літанне ці баркаролу,
Кожны за ззяннем сукенкі сачыў.

Здавалася ўсім,
што шчасця прыбудзе,
У цішу затокаў зайшлі караблі,
Што на чужыне гаротныя людзі
Светлую мару нарэшыце знайшлі.

Салодкі быў голас,
а промень танючкі,
Ля царскай жа брамы,
зусім не ў лад,
Плакаў прароча вядун-малютка:
Не прыйдзе ніхто ніколі назад.

1905

***

Дагоніць старасць сумная,
як не ўцякай,
Мы саслабелі цела
і няма жадання.
Забраў сяброўку Бог,
застаўся мой адчай,
Не поўніцца душа трывогаю
чакання.

Дзівосы, беды, нашага жыцця цана...
Адны ўспаміны аб былым
каханні...

Журботная, наш свет пакінула яна,
А ў выстылай душы
ўсё помніцца вясна,
Дзе кожны міг захоўвае яе дыханне.

1901

Пераклад з рускай мовы
Паўла МІСЬКО

“Самая багатая і самая чыстая гаворка, якая ўзнікла даўно і цудоўна распрацавана”, — пісаў Адам Міцкевіч пра беларускую мову. Ад пачатку свайго фарміравання (XIII ст.) і па сённяшні дзень “гэта мова паэтаў і волатаў” (Н.Арсеннева) перажывала перыяды росквіту і заняпаду, павагі і занядання, была дзяржаўнай і забаранялася, яе ўсхвалялі і катавалі, любілі і ненавідзелі. Аднак “тая гордая мова” (У.Караткевіч), загартаваная ў барацьбе за выжыванне, увесь час удасканальвалася і развівалася. Сучасная беларуская мова з’яўляецца мовай навукі, мастацтва, прыгожага пісьменства, але ці займае яна ў нашым грамадстве належнае становішча і ці мае вартыя да сябе адносіны? Некалькі пытанняў у гэтым рэчышчы я задала тым, хто добра ведае свой “пароль неўміручасці” і перадае яго маладому пакаленню.

Ведаючы пароль неўміручасці...

“Пароль неўміручасці —
родная мова.”

Пятрусь Макаль.

— Як вы можаце патлумачыць дысгармонію функцыянавання мовы, калі, нягледзячы на значныя навуковыя здабыткі ў вивучэнні нацыянальнай культуры (у тым ліку мовы і літаратуры), беларуская мова не мае адпаведных пазіцый?

Таццяна Шамякіна, доктар філалагічных навук, прафесар, загадчык кафедры беларускай лінгвістыкі і міфалогіі філфака БДУ.
— Функцыянаванне беларускай мовы я звязваю са станам беларускай нацыянальнай культуры. Яна дрэнна прапагандуецца ў СМІ, яе практычна не ведае моладзь. Перакос у бок амерыканізаванай псеўдакультуры катастрофічны.

Алена Пісарэнка, кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускай філалогіі БДУ культуры. — На маю думку, асноўная прычына ў двухмоўі. Большая частка нашага грамадства карыстаецца рускай мовай — так зручней і прасцей.

Лідзія Пянкрат, кандыдат педагогічных навук, дацэнт кафедры педагогікі БДПУ імя Максіма Танка.

— Карані і прычыны дысгармоніі трэба шукаць у сацыяльнай плоскасці. Неабходна прывіваць любоў да мовы з дзяцінства, праз чытанне беларускамоўных кніг, прагляд беларускамоўных перадач і фільмаў, якія ў сваю чаргу павінны быць у большай колькасці і лепшай якасці.

— **Якім вы бачыце стаўленне моладзі да беларускай мовы?**

Таццяна Шамякіна. — Адказ на другое пытанне будзе працягам адказу на першае. Я ўзначальваю кафедру, выкладчыкі якой вядуць курс беларускай мовы не на філфаку, а на іншых факультэтах БДУ. Цікаваць у студэнтаў да прадмета высокая тады, калі выкладанне мовы звязваецца са звесткамі пра прыроду і культуру Беларусі. Але ў межах 30-гадзіннага курса “Прафесійнай лексікі” нельга задаволіць велізарную цікавасць асноўнай масы студэнтаў да культуры роднай краіны. Некалі мы выкладалі курс “Беларусазнаўства”, але нейкія “разумныя” чыноўнікі яго ліквідавалі. Між тым, выхваць патрыятаў можна толькі на жывым вобразным матэрыяле. Варта ведаць законы краіны, яе дзяржаўную структуру і іншыя карысныя звесткі, ды толькі рацыянальныя веды любіць да краіны, на жаль, не прыбаўляюць. На гэта здатнае толькі мастацтва, у прыватнасці прыгожае пісьменства. Інакш кажучы: калі няма любові, няма і выкарыстання.

Таццяна Шамякіна Алена Пісарэнка Лідзія Пянкрат

Алена Пісарэнка. — Раней я працавала ў Віцебскім дзяржаўным універсітэце імя П.М.Машэрава на факультэце беларускай філалогіі і гісторыі. Параўнаўшы тых студэнтаў са студэнтамі Універсітэта культуры, з упэўненасцю магу сказаць, што стаўленне да мовы ўвесь час застаецца станоўчым, толькі філолагі, зразумела, вивучаюць мову больш глыбока. Адно, што засмучае, — за межамі аўдыторыі студэнты карыстаюцца рускай мовай, але пра гэта мы ўжо гаварылі раней.

Лідзія Пянкрат. — 90 працэнтаў студэнцкай моладзі мае вельмі добрае стаўленне да беларускай мовы. Студэнты яе вивучаюць, ведаюць, але акрамя гэтага, трэба даваць ім магчымасць вивучаць яшчэ 2—3 еўрапейскія мовы, бо сфера выкарыстання беларускай вельмі абмежаваная.

— **Чаму многія філолагі не ідуць працаваць у школу ці іншыя навукальныя ўстановы?**

Таццяна Шамякіна. — Мы пакуль што запатрабаваны і ў іншых сферах, і я лічу, што гэта добра. Маючы прафесійныя веды, філолаг з’яўляецца чалавекам даволі высокай агульнай культуры. Праўда, апошнім часам і наш філфак скіраваны ў асноўным у вузкапрагматычны бок вивучэння замежных моў. Лічыцца, што гэта адзнака і неабходнасць часу. Але класічны універсітэт, якім з’яўляецца БДУ, павінен перш за ўсё працягваць і развіваць высокую традыцыю народнай і класічнай культуры, а спецыяльнае ВНУ няхай займаюцца прыкладнымі праблемамі.

Алена Пісарэнка. — Зараз уладкавацца працаваць у школу вельмі няпроста, і ўсё ж большая частка выпускнікоў філалагічных факультэтаў працуе менавіта ў сферы адукацыі і ў першую чаргу ў школах. Тыя, хто ўладкоўваецца не па спецыяльнасці, часцей шукаюць меншага клопату на працы (настаўнік павінен пастаянна ўдасканальваць свае веды, заўсёды быць падрыхтаваным і г.д.) і больш грошай. Але гэта не

значыць, што такія людзі дрэнна ставяцца да прафесіі і да мовы.

Лідзія Пянкрат. — Настаўнік — самая цяжкая прафесія, бо яе трэба адчуваць скураю, кончыкамі пальцаў. Між тым, 70 працэнтаў беларускіх філолагаў, з якімі мне даводзіцца працаваць, не развіты эмацыйна, пачуццёва. Цяжкасць прафесіі настаўніка-філолага яшчэ і ў тым, што яго працу нельга пакінуць у класе — трэба пастаянна браць дадому (я маю на ўвазе сшыткі, планы, метадычную літаратуру і г.д.).

— **Як вы думаеце, чаму асноўную частку студэнтаў-філолагаў складаюць дзяўчаты?**

Таццяна Шамякіна. — Паводле апошніх навуковых даследаванняў, у жанчын мозг важыць менш, але звылі мае больш, чым у мужчын. Яны дазваляюць змясціць той аб’ём матэрыялу, які ў нас выкладаецца. А калі сур’ёзна, пасля філфака на ўсіх пасадах, ці тое настаўніка, ці тое рэдактара, зацісне малая зарплата, воль хлопцы і не імкнуцца на наш факультэт. Ідуць энтузіясты, а іх у наш прагматычны час усё менш.

Алена Пісарэнка. — Традыцыйна лічыцца: тэхнічны спецыяліст — мужчына, а гуманітарныя — жанчыны. Жанчыны ўвогуле інакш арганізаваны, больш чулыя, чулівыя, у рэшце рэшт, вытанчаныя натурой, таму ім бліжэй мова, літаратура, мастацтва. Аднак, ёсць шмат выключэнняў: мужчыны-гумантарыі (мовазнаўцы, літаратары, мастакі і інш.) і жанчыны, якія займаюцца дакладнымі навукамі.

Лідзія Пянкрат. — У сферы адукацыі ўвогуле амаль адны жанчыны. Мабіль, негрэстыжыя стала наша прафесія, мала аплачваецца, а мужчына павінен зарабляць грошы...

• Безумоўна, сёння праблема існавання, развіцця і выкарыстання беларускай мовы патрабуе больш глыбокага, дэталёвага разгляду, мае яшчэ шмат нераскрытых і спрэжных пытанняў...

Наталія ДЗЯНСАВА

63 гады побач з дзецьмі

Хто з вас зможа аспрэчыць той факт, што менавіта настаўнікі выпраўляюць нас у людзі, каб мы з годнасцю маглі ісці па жыцці. Усе мы вучыліся ў школе і добра ведаем, што ёсць настаўнікі, пра якіх памятаеш усё жыццё, пра іх яшчэ кажуць: ад Бога...

Памятаць
усіх...

Не кожны настаўнік можа так ганарыцца сваімі вучнямі, як гэта робіць Уладзімір Іванавіч Марозаў, які 63 гады аддаў школе і яшчэ да нядаўняга часу працаваў. Але здароўе стала падводзіць, і давялося пайсці з выкладчыкай працы. Сам пра сябе Уладзімір Іванавіч гаварыць не ўмее, а вось пра сваіх навучэнцаў распядае з задавальненнем:

— У мяне шмат вучняў. За шматгадовую работу настаўнікам у школе іх у мяне набіраецца некалькі тысяч. Многімі я ганаруся, многіх памятаю і сёння. Сярод іх ёсць вучоныя і выкладчыкі вышэйшых навучальных устаноў, дырэктары школ і магазінаў, брыгадзіры і начальнікі цэхаў, ёсць нават узнагароджаныя ордэнамі. Паглядзіце колькі іх...

На фотаздымках юнакі і дзяўчаты з усмешкамі глядзяць у фотааб’ектыў. А мой сурозмоўца працягвае:

— Вось Аляксандр Карабановіч, кандыдат медыцынскіх навук, працуе выкладчыкам у Ташкенцкім медыцынскім інстытуце. Міхаіл Хвалеі, кандыдат навук, выкладае ў Беларускай дзяржаўнай эканамічным універсітэце. Іван Басік закончыў ваенную акадэмію, падпалкоўнік, служыць у расійскай арміі. Нават і не пералічыць усіх... Калісьці давялося мне адразу вучыць тры пакаленні Касценічаў. Самога Уладзіміра Іванавіча Касценіча, які шмат гадоў працаваў дырэктарам тарфянога прадпрыемства “Дзяржынскае”, яго дачку Святлану і сына Уладзіміра, а таксама ўнука Сцяпу.

Хтосьці шукае лепшай долі ў буйных гарадах, а хтосьці застаецца працаваць на сваёй роднай зямлі.

— А вось Галіна Груша працуе трактарысткай у нашым калгасе. Яна ўзнагароджана двума ордэнамі: Знак Пашаны і Працоўнага Чырвонага Сцяга... Васіль Шайкоўскі ўзнагароджаны ордэнамі Працоўнай Славы трох ступеняў. Многа маіх вучняў сталі настаўнікамі. Ёсць, як і я, філолагі, іншыя выкладаюць другія прадметы. У Фаніпальскай школе № 1 пяць настаўнікаў — мае вучні, але некаторыя пайшлі ўжо на пенсію... Безумоўна, гэта не ўсе, іх у мяне шмат — працавітых, улюбёных у сваю справу.

А як я сам стаў настаўнікам?

Вучыўся ў сёмым класе, калі да нас у вёску прыехаў выкладчык Мінскага педагогічнага тэхнікума і запрасіў

паступаць на філалагічнае аддзяленне. Абітурыентаў не хапала, набор быў малы. Я патрапіў на завочнае. З выкладчыкай памятаю Красоўскую, яна у нас выкладала беларускую мову, дырэктарам у той час быў Сігналаў.

Перад вайной Уладзімір Іванавіч закончыў Мінскі педагогічны тэхнікум, але працаваць пачаў яшчэ 30 кастрычніка 1939-га. У Ашмянскім раёне быў дырэктарам школы. Потым — вайна, і два гады ён партызаніў у атрадзе “25-годдзя Кастрычніка” брыгады № 200 імя Ракасоўскага, які дзейнічаў на тэрыторыі Дзяржынскага раёна. Быў цяжка паранены і атрымаў II групу інваліднасці. Зараз вельмі пакутуе ад ваенных ран, але не можа сядзець дома, склаўшы рукі, застаецца актыўным чалавекам. Сёння былы настаўнік з’яўляецца старастам вёсак Чэчына і Вітаўка Фаніпальскага сельскага савета.

— Напэўна, я заслужыў гэта, калі людзі ідуць да мяне з рознымі пытаннямі. Спрабуем разам вырашаць іх праблемы, — смяецца Уладзімір Іванавіч.

Ветэран вайны, ветэран адукацыі

Сёння Уладзімір Іванавіч Марозаў не спыняецца ў справе выхавання падростаючага пакалення. Кожны год у Дзень Перамогі — 9 мая і Дзень вызвалення Беларусі — 3 ліпеня ён выступае перад вучнямі Фаніпальскай школы, ваенна-служачымі вайскавай часці 151 і распядае пра барацьбу партызан з нямецка-фашысцкімі захопнікамі. Бярэ актыўны ўдзел у ваенна-патрыятычным выхаванні воінаў 15-й зенітна-ракетнай брыгады ваенна-паветраных сіл і войск супрацьпаветранай абароны. Былы партызан нярэдка гасць гэтай вайскавай часці. Ад камандавання мае лісты падзякі і граматы.

У ветэрана вайны, ветэрана адукацыі Уладзіміра Марозава ёсць дзве Ганаровыя граматы ад Дзяржынскага РАНА і адна ад Міністэрства асветы БССР за дасягнутыя поспехі ў рабоце. Я ж, слухаючы гэтага чалавека, думала: няўжо за 63 гады не заслужыў настаўнік большай падзякі?

І, як патлумачылі мне ў Міністэрстве адукацыі Беларусі, каб настаўнік змог атрымаць узнагароду “Выдатніка адукацыі”, павінна быць ініцыятыва “энзіў”. Але, на жаль, не пакапаціліся кіруючыя асобы аддзела РАНА пра гэта своечасова.

Таццяна ІЛЬІНА

Клас, як музей

Калі ўваходзіш у клас беларускай мовы і літаратуры ў сярэдняй школе № 49 г. Мінска, адразу здаецца, што патрапіў у... вясковую хату нашых продкаў. У куце — печка, а ў ёй чыгункі; каля сцяны кросны, куфэрак. А сцены, быццам зробленыя з бярвення, пакідаюць пачуццё ўтульнасці і спакою, — атмасферы, у якой жывуць звычайны селянін-беларус.

Дух роднага краю

Ідэя гэткай "сялянскай хаткі" ўзнікла год таму ў настаўніцы беларускай мовы і літаратуры Вольгі Рыгораўны Бладыкі. Працуе ў школе маляды спецыяліст толькі другі год, але дырэктар школы Аксана Юр'еўна Мігас ёй вельмі задаволена. Асабліва тым, што тая правяла вялікую работу, якая па ініцыятыве аднаго чалавека вылілася ў калектыўную працу, у якой удзельнічаюць і вучні, і іх бацькі, і адміністрацыя школы, ствараючы «куточак радзімы».

— Клас яшчэ не поўнаасцо абсталяваны, усё тут робіцца сваімі

сіпамі, — кажа Вольга Бладыка. — Усе рэчы прыносяць самі вучні ці іх бацькі. Хочацца, каб дзеці найве адчувалі, якая прыгожая родная беларуская мова, як неабходна яна кожнаму з нас. І яны разумеюць, гэта

для іх зусім не гульня, а сур'ёзная справа. Не дзіва, што за год тут нічога не зламана, не сапсавана, да ўсіх рэчаў яны адносяцца ашчадна... Вучні, якія самі ўдзельнічалі ў гэтай аднаочай нас справе, ужо з большай цікавасцю адносяцца да ўсяго беларускага. Таму не дзіўна, што ў гэтым класе-хатцы нават лепш вучацца!

Вольга Рыгораўна ўпэўнена, што з цягам часу беларуская мова зноў ажыве, зойме належнае месца ў грамадстве. І дырэктар пагаджаецца, што нядаўня студэнтка трапіла менавіта туды, куды і трэба:

— Калі сустракаюцца яшчэ такія настаўнікі, няможна казаць, што беларуская мова і літаратура гіне!

Як жа сёння жыве вясковы настаўнік? І ў прыватнасці, выкладчык беларускай мовы і літаратуры... Расказаць пра сваю педагагічную працу падахвоцілася настаўніца Рочавіцкай СШ Стаўбцоўскага раёна Фаіна Аляксандраўна КАЧАНОВІЧ, якая амаль 25 гадоў выкладае ў адной школе.

— Фаіна Аляксандраўна, як пачыналася ваша сцяжына да прафесіі настаўніка?

— Я з маленства ўлюбена ў беларускую літаратуру. На гэта былі свае прычыны. Стаўбцоўскі край багаты на славытыя імёны. Тут, на берагах Нёмана, нарадзіўся народны пясняр Беларусі Якуб Колас, творы якога з захапленнем вывучала ў школе. Паэма "Новая зямля", трылогія "На ростанях" засталіся ў сэрцы назаўсёды. Непадальк ад вёскі Рубяжэвічы жыла да замужства маці другога пясняра Беларусі Янкі Купалы — Бянігна Іванаўна. А ў нашым Засуллі пасля вяртання з выгнання з Сібіры бацькоў жывуць пазт, мастак Карусь Каганец.

Як два крылы...

Сёння тут, каля школы стаіць яму памятны знак — валун. Усё гэта вызначыла мой далейшы шлях пасля школы. А калі дадаць, што я пісала вершы, і цяпер пішу, то ўсё зразумела...

— Я ведаю, што ў студэнцкія гады вы былі актыўным прапагандыстам беларускага слова. Акадэмічны навуковец Іван Цішчанка, ваш дыпломны ібраўнік, нават прапаноўваў вам паступаць у аспірантуру, пісаць дысертацыю. Але выбралі вясковую школу на сваёй радзіме...

— Сапраўды, у мяне былі шанцы застацца ў горадзе. Але я вельмі люблю вёску. Не змагла б жыць без яе. Хоць, вядома ж, жыць у вёсцы — гэта не ў горадзе. Тут нашмат больш праблем. Што казаць, калі ты, настаўнік, акрамя навучальнага працэсу займаешся яшчэ процьмай іншых справаў. А калгас? Аказалася, што ён не можа абысціся без настаўніка з прычыны дэфіцыту рабочай сілы. Мы дапамагем восенню падымаць лён, церабіць буракі. Але, можа, у гэтым і соль вёскі: тут яшчэ неўміруча жывуць матчына мова, каларытныя словы, якія абавяз-

кова пачуеш, з гумарам ці ўсур'ез, падчас сялянскай працы.

— Давайце пярэйдзем непасрэдна да школы. Вы вядзеце не толькі ўрок беларускай мовы, але і рускай. А яны ж — як два крылы ў птушцы...

— Урокі беларускай мовы і літаратуры я вяду ў старэйшых класах, а рускай — у сярэдніх. І часам мне здаецца, што я вяду адзін і той жа ўрок. Бо руская і беларуская мовы і літаратуры так пераплецены, так з'яднаны, што іх цяжка раздзяліць...

— Вы маеце на ўвазе школьны музей А.С. Пушкіна, створаны вамі!

— Так, 5 гадоў таму гэты музей адкрыўся ў нашай школе. Колькі сіп было ўкладзена ў яго! Дапамагалі нам, хто мог: раённы аддзел культуры (асабіста яго загадчык Анатоль Грэкаў), РАНА, мінскі скульптар Мікалай Кандрацеў, які перадаў музею дзве свае скульптуры "А.Пушкін" і "Пушкін і Гогаль", пісьменнік-земляк... Музей, хоць і рускага класіка, але зарыентаваны на беларускіну. Тут экспанаты Пушкіна суседнічаюць з творами беларускіх

пісьменнікаў. У нашай школе выступалі паэты Анатоль Грачанікаў, Алесь Ставер, Пятро Сушко, Геннадзь Пашкоў, Ніна Галіноўская, мастакі, дзеячы культуры В. Сакалоў, В. Шаранговіч, У. Гілеп, З. Камароўская, пісьменнік-земляк Алесь Рыбак, Казімір Камейша, Яўген Хвалей, Алесь Камароўскі. Іх вершы, запісы знаходзяцца ў музеі. Асобная ўдзячэнца паэту Леаніду Дранько-Майсюку. Ён два разы прыязджаў да нас.

— Фаіна Аляксандраўна, якія вы бачыце перспектывы жыцця дзецінасці беларускай мовы ў вясковых школах?

— Трэба карэнным чынам мяняць адносіны да вёскі. З кожным годам усё менш і менш вучняў у класах. Неабходна, каб нараджаліся дзеці. А як? Моладзь з'язджае. Застаюцца пенсіянеры. Але, шмат залежыць ад нас, вясковых настаўнікаў. Менш паператворчасці — болей цікавых спраў. І ўсё рабіць на роднай, беларускай мове. Тады наша слаўная матчына мова ніколі не стане падчаркай у свайго народа.

Алесь КРУЦЬНА

Дзеці цягнуцца, як птушаняткі...

— Калі бачу вучняў, так працаваць хочацца! — гарэзліва ўсміхаецца яшчэ адна настаўніца беларускай мовы і літаратуры той самай сталічнай школы № 49 Аксана Уладзіміраўна Сідоркіна. У яе я і вырашыў распытаць, што гэта такое — быць выкладчыкам.

— Аксана Уладзіміраўна, колькі вы працуеце ў школе?

— Тут — толькі другі месяц. А наогул стаж мой — другі год. Можна сказаць, што ўсё яшчэ толькі пачынаецца...

— Гэта было вашай марай: стаць настаўніцай?

— Лічу, што расла ў ідэальнай сям'і, дзе было чацвёра дзяцей. Бацькі змалку прывілі нам любоў да Радзімы, да роднага слова, да працы, да радзіны. Я бачыла, як працуюць настаўнікі, і так палюбілася мне іх праца! Хацела працаваць калі не ў школе, дык хаця б у дзіцячым садку.

— У якіх класах выкладаеце?

— У мінулым навучальным годзе працавала з дзецьмі чацвёртага класа. А ў гэтым годзе ў мяне — восьмыя класы. Канечне, розніца ёсць. Маленькія цягнуцца

Падабаецца класіка

На працягу васьмі гадоў у сталічнай сярэдняй школе № 51 працуе выкладчыкам беларускай мовы і літаратуры Вольга Уласавец.

Настаўніцкая праца, нягледзячы на складанасць, вельмі ёй падабаецца. "Адзін мой вучань у школьным сачыненні напісаў, што праца настаўніка — гэта сшыткі, бясконцыя праверкі, адным словам — катаржны занятак. Аднак, разам з тым немагчыма ўявіць сабе настаўніка без творчай рысы. Школа — гэта месца, дзе настаўнік здзяйсняе творчыя задумкі, планы і праяўляе свае таленты", — разважае Вольга Міхайлаўна. А свой першы ўрок памятае, як... першае каханне. Тады яна вельмі хвалілася, не ўсё атрымлівалася так, як хацелася б. Але калегі падказалі: для таго, каб вучань было цікава слухаць, ёй самой трэба вельмі добра валодаць беларускай мовай, адчуваць яе прыгожасць. Гэтыя словы ўразілі. Сёння выкладчыца хвалюецца менш, і толькі ў тых выпадках, калі яе ўрокі наведваюць калегі-настаўнікі.

— Наколькі складана выкладаць беларускую мову ў рускамоўнай школе? Як наогул дзеці ставяцца да яе вывучэння?

— Большая частка нашага насельніцтва карыстаецца рускай мовай, таму на ўроках падчас выкладання беларускай мовы я сутыкаюся з пэўнымі цяжкасцямі. На жаль, не адразу вучні пачынаюць правільна вымаўляць гукі, выказваць свае думкі. На жаль, праблема моўнага пытання вынікае і з таго, што беларуская мова менш запатрабавана пры здачы выпрабаванняў у ВНУ. А што тычыцца становішча вучняў нашай школы да вывучэння беларускай мовы, адкажу радкамі з верша аднаго з дзевацкіх класнікаў: "Люба сэрцу майму чытанне Уальда./ "Чытайце Уальда", — настаўніца кажа. /А па мне, лепш Бякава/ ніхто не раскажа". Дзеці, якія цікавяцца айчынай літаратурай, зацікаўляцца і роднай мовай.

— Вольга Міхайлаўна, ці існуюць у школе так званыя нетрадыцыйныя спецыфічныя творчыя ўрокі на беларускай мове?

— Безумоўна, аднак яны займаюць у настаўнікаў шмат часу для падрыхтоўкі. У першую чаргу, дзяцей варта навучыць правільнаму і

да мяне, як птушаняткі, можна і так сказаць... здавалася, што яны мяне часам успрымалі не як настаўніка, а хутэй як... сяброўку, сястру... А старэйшыя вучні — з імі цяжэй. Разумеюць, у большасці з іх пераходны ўзрост, калі фарміруюцца іншыя погляды на школу і жыццё...

— Аднак жа не ўсё так сумна. Ці ёсць светлыя хвіліны ў працы?

— Так, безумоўна. Прызнаюся шчыра: мне вельмі падабаецца працаваць у малодшых класах. А яшчэ прыемна, калі больш сталыя настаўнікі дапамагаюць і разумеюць мяне, як калегу. Кожны дзень прыносіць свае маленькія і вялікія радасці.

— Як да вывучэння беларускай мовы адносяцца вашы вучні? Цяжка, калі амаль усе вакол размаўляюць па-руску, даць ім разуменне неабходнасці ведаць і любіць родную мову?

— Тэма майго першага ўрока была: "Роля беларускай мовы ў развіцці нацыянальнай культуры". Гучалі пытанні: на якой мове дзеці размаўляюць з бацькамі і на вуліцы. Адказы былі розныя. Выснова? — «...калі большасць гаворыць па-руску, і мы будзем таксама, але беларускую мову вывучаць трэба, бо яна свая, родная». Я намагаюся растлумачыць дзецям, што любіць мову — гэта не значыць толькі ведаць і паважаць яе. Гэта значыць яшчэ і размаўляць на ёй...

Сяргей МУРАЎСКИ

прыгожаму вымаўленню. Для таго, каб вучань паказаў свае творчыя здольнасці, яго трэба падрыхтаваць, закласці своеасаблівы падмурак ведаў. Таму так званы творчы ўрок праз новыя метады мы выкарыстоўваем, як праект, напрыканцы навучальнай чвэрці. Сярод іх можна згадаць, напрыклад, урок-суд па творчасці Васіля Быкава, ўрок-дыскусію пра агульначалавечы каштоўнасці, "вершаваньня" ўрокі. Адзначу, што падчас такіх урокаў вучні прыемна здзіўляюць сваімі магчымасцямі і здольнасцямі, якія яны адстойваюць, і, нават, з філасофскімі развагамі. Зразумела, беларуская мова і літаратура цесна звязаныя паміж сабой, гэта асабліва бачна, калі настаўнік на ўроках мовы выкарыстоўвае ў дыктоўках урыўкі з літаратурных твораў. А на ўроках літаратуры звяртае ўвагу на аўтарскія знакі прыпынку, адрозны стыль таго ці іншага пісьменніка.

— Ці ладзіце якія-небудзь мерапрыемствы, прысвячэння беларускай мове, літаратуры?

— Так. У школе штогод праводзіцца твядзень канкрэтнага прадмета. Калі праходзіць твядзень беларускай мовы, настаўнікі вельмі плённа працавалі з вучнямі і рэалізавалі іх творчыя задумкі. Дзеці ладзяць КВЗ на роднай мове, разнастайныя музычныя нумары, выпускаюць насценныя газеты.

— Якім твораў беларускіх пісьменнікаў сёння вучні аддаюць перавагу?

— Дакладна не магу адказаць на пастаўленае пытанне, паколькі школьная праграма будзеца па сваіх законах. Мы пачынаем з казак, легендаў, паданняў і заканчваем пенталогіямі, раманами, аповесцямі. Таму ў межах жанраў дзеці знаёмяцца з рознымі пісьменнікамі. Мы раім ім што пачытаць, а яны выбіраюць. Вучні самі заўважаюць, што адзін аўтар піша проста, зразумела, а другі, — наадварот, складана. У старэйшых класах дзеці вывучаюць творчасць Васіля Быкава, якая ім вельмі падабаецца, пазію Якуба Коласа, драматургію Аляксея Дударова, іншыя творы.

Марына ЦЯРЭШЧАНКА

Цяжка сказаць, што наш народ не паважае родную мову. Славутыя дзеячы культуры, знакамітыя класікі беларускай літаратуры належным чынам прадстаўляюць нашу радзіму ва ўсім свеце. Але нават суседзі з Польшчы часта не разумеюць, чаму мы, маючы цудоўную, мілагучную нацыянальную мову, не размаўляем на ёй. Можна сказаць, што так склаліся гістарычныя абставіны і мы доўгі час не мелі магчымасці належным чынам выкарыстоўваць беларускую мову ў штодзённым жыцці. Але ўсё залежыць ад асобы, і кожны сам вырашае, якая мова для яго родная. І тым большае захапленне і павагу асабіста ў мяне выклікаюць людзі, што размаўляюць па-беларуску. Вельмі прыемна і тое, што сярод іх нямала моладзі, бо менавіта яна — будучыня краіны.

А мой аднакурснік Яўген на мае розпытты адказаў, што беларуская мова для яго гучыць больш натуральна, чым расійская. "Усе мы размаўляем па-руску няправільна, з акцэнтам, — кажа ён. — Дык навошта нам гутарыць так, на трасянцы, а не на роднай мове? Для нас жа гэта значна прасцей, чым увесь час імкнуцца правільна вымаўляць усе гукі рускай мовы, якія не ўласцівыя нашаму народу. Тым больш, мяне ў гэтым падтрымаў адзін вельмі аўтарытэты для мяне чалавек. Таму і перайсці на матчыну мову ў штодзённым жыцці было крыху прасцей. Я пачуваў сябе куды больш упэўнена".

Іншы ж аднакурснік, Саша, зазначыў, што ў дзяцінстве ён чытаў добрыя беларускія кніжкі, таму, збольшага, і пачаў размаўляць па-беларуску, хаця

цяпло і ўтульнасць. Калі ж трэба было вырашаць, на якой мове пісаць свае артыкулы, абставіны склаліся менавіта так, што адказ на гэта пытанне быў адзіны. І дзякуй Богу, бо, напэўна, шкадавала б я зараз, калі, паддаўшыся спакусе, абрала б іншы, халодны, чужы ды нялобы шлях — па прыкладзе большасці маіх аднагодак і будучых калег. Таму што, шчыра кажучы, заўсёды сярод іх адчувала неразуменне таго, як маладой сучаснай дзяўчыне сёння можа падабацца "сялянская" ды "старая" мова.

Але я ведаю адно: пакуль ёсць людзі, якія размаўляюць па-беларуску, асабліва сярод моладзі, не загіне наша мова, не будзе забытай нашчадкамі. Спяваюць і складаюць на ёй сучасныя прыгожыя песні, пішуць кнігі, вершы,

Люблю, або "Ціхі бунт" моладзі

Мне папчасціла мець такіх сяброў і знаёмых. І, спрабуючы адказаць на пытанне, што змушае маладога беларуса нарэшце пачаць размаўляць на сваёй роднай мове ды як да гэтага ставіліся і ставяцца іх родныя і блізкія, я звярнулася да такіх па-свойму мужных хлапцоў і дзяўчат.

Адказы ж атрымаліся самыя рознастайныя. Напрыклад, як гэта ні дзіўна, маім знаёмым Галіне і Кацярыне дапамагала пачаць размаўляць па-беларус-

паважаюць сваю гаворку, а, значыць, і сваю краіну. Напрыклад, ангельцы з пагардай кажуць, што "французская мова — гэта дрэнная ангельская". Безумоўна, вельмі ўзвышацца над іншымі няварта, але ў пэўнай ступені карысна, асабліва нам. "Таму, — як кажа Паша, — выкарыстоўваючы метады так званага "ціхага бунту" супраць заняўбаньня беларускай мовы ў нашай краіне, я перш за ўсё пачаў сам размаўляць па-беларуску. Бо калі хочаш

"...Не толькі жыве чалавек хlebам..."

"...Я, Францішак, Скарнін сын з Полацка, у лекарскіх навукках доктар, загадаў Псалтыр ціснуці рускімі словамі славянскае мовы. Найперш — дзеля ўшанавання і хвалы Бога ў Тройцы адзінага і Прачыстай Маці яго Марыі, і ўсіх нябесных чыноў, і святых божых. Я таксама — дзеля карысці паспалітага людю. І асабліва з тае прычыны, што мяне літасцівы Бог з гэтае мовы на свет пусціў..."

Францішак СКАРЫНА

1517

ку... аднагрупніца з Расіі Дзяўчаты вырашылі дапамагчы ёй авалодаць незнаёмай мовай, бо, вядома, нямала лекцый выкладаецца па-беларуску. Яны збіраліся разам, навучалі яе, шмат размаўлялі, каб дзяўчына лепш засвоіла новую мову. І аднойчы ўвечары, калі сяброўкі ўжо з імі побач не было, мае знаёмыя нечакана для сябе працягнулі і надалей размаўляць па-беларуску. Знаёмы хлопец запытаўся, чаму яны не гутараць гэтак заўсёды. У адказ было здзіўленае пацісканне плячымі. Трасянкі дзяўчаты не баяліся, саромецца мовы таксама не збіраліся. І вось ужо хутка год, як яны заўсёды размаўляюць па-беларуску. Іх бацькі ставяцца да гэтага добра, некаторыя ж сябры спачатку не разумелі і спрабавалі адгаварыць ад такога "дзівацтва", але безспяхова. Паступова сяброўкі ўвайшлі ў беларускі асяродак сваёй alma mater — універсітэта культуры і цяпер вельмі задаволеныя тым, што беларуская мова для іх зрабілася сапраўды роднай і яны знайшлі шмат аднадумцаў, пра існаванне якіх раней і не здагадаліся. Немалаважна для дзяўчат было і тое, што пачыналі яны ўдваіх. У складаных сітуацыях заўсёды адчувалі падтрымку адно аднаго, раіліся, а таксама святкавалі кожны месяц, пражыты "па-беларуску".

Крыху другая сітуацыя з маімі беларускамоўнымі сябрамі. Размаўляць на матчынай мове яны пачалі незалежна ад іншых і палкам самастойна. Так, Паша, студэнт зусім не філалагічнага факультэта радыёфізікі БДУ, перайшоў на беларускую мову пасля таго, як, павандраваўшы па Еўропе, убачыў, што тамтэйшыя народы вельмі моцна

нешта змяніць, пачынаць трэба з сябе. Спрыяла гэтаму і навучанне ў ліцэі БДУ. Бацькі ставіліся да майго рашэння нармальна, толькі прасілі, каб з імі і надалей размаўляў па-руску, бо так для іх будзе зручней. Даводзіцца адказаць па-руску і на занятках, таму што ў дасканаласці я не валодаю патрэбнай тэрміналогіяй на беларускай мове. Мае сябры ж таксама пачалі гутарыць са мной па-беларуску. І гэта, безумоўна, вельмі прыемна".

Іншы мой знаёмы, Валодзька, студэнт гістарычнага факультэта БДУ, увогуле па нацыянальнасці рускі, але нарадзіўся на Беларусі. З дзяцінства ён цікавіўся самабытнымі культурамі: індзейскімі, аўстралійскімі ды іншымі. Ды паколькі ўсе яны знаходзіліся даволі далёка, а беларуская — зусім побач, менавіта яна і прыцягнула найбольшую увагу, хаця ў пэўнай ступені і не была такой экзатычнай. Добрыя настаўнікі і падручнікі ў школьцы дапамаглі набыць ґрунтоўныя веды і яшчэ больш абудзілі цікаўнасць да нашай мовы. Ды і сацыяльна-палітычныя абставіны развіцця Беларусі не пакінулі яго абыякавым. "Пачынаў размаўляць я па-беларуску паступова, — кажа Валодзька. — На занятках было спачатку даволі складана, але з цягам часу я ўрэшце перайшоў на родную ўжо для мяне мову. Дома размаўляю па-руску, бо інакш бацькі мяне дрэнна разумеюць, яны ж беларускую не вывучалі. Але маё жаданне размаўляць на гэтай мове сустрэлі спакойна. Сябры ставіліся нейтральна: маўляў, твая справа, але прасілі з імі размаўляць па-руску. Зараз жа рускамоўным яны мяне ўжо не ўяўляюць".

Фота К. ДРОБАВА

ўжо, безумоўна, у пазнейшым узросце. Адбылося гэта тры гады таму. Бацькі Аляксандра і дагэтуль не зразумелі ды не прынялі такога рашэнне свайго сына, але гэта не замінае яму ў жыцці. "Я пчаслівы, што размаўляю па-беларуску і не саромеюся сваёй роднай мовы. Няхай іншыя думаюць тое, што ім хочацца. Але я — беларус і не павінен размаўляць на чужой мове".

Ад сябе ж хачу дадаць, што, сапраўды, дзяцінства сучаснай моладзі прыпала на пачатак 90-х гадоў, калі адбывалася актыўнае ўкараненне беларускай мовы ў дзяржаўныя ўстановы. "Дзякуй", "калі ласка", "прывітанне", "да пабачэння" асабіста я вынесла з дзіцячага садка, дзе формаў ветлівасці на іншай мове не прымалі і тактоўна замянялі менавіта на гэтыя выразы. А добра размаўляць ды вывучаць прадметы на матчынай мове я прызвычалася ў беларускамоўнай школьцы. Такім чынам, заўсёды ўспрымала беларускую мову як родную і адчувала нейкае ўласцівае толькі ёй адной асаблівае

навуковыя працы, нараджаюцца новыя словы, напрыклад, уласцівыя маладым вандроўнікам, "самаспын" (автостоп) і "электрацыя" (электричка).

І няма для мяне на свеце больш любай і каштоўнай за маю беларускую мову. З яе словамі на вуснах паміралі мае продкі, на ёй узносілі малітвы за нашу краіну да Бога, за яе катавалі і забівалі нацыянальных пісьменнікаў ды грамадскіх дзеячаў, але яна не памерла. Для мяне беларуская мова — гэта дзівосная стужка, што яднае мяне з зялёнымі курганамі, хуткімі рэчкамі, блакітным небам і сінімі валопкамі ў залатым жыцце. Пяшчотна тулячыся да іх, я быццам чую старажытныя спевы і гоман нашых продкаў ды ўсёй сваёй істотай услед за імі кажу: "Люблю цябе, мая Радзіма!". І ведаю, што рэхам адгукаюцца гэтыя словы ў сэрцах іншых маладых людзей побач са мной: "Люблю...!"

Ларыса ДАРАШЭНКА,
студэнтка I курса
факультэта журналістыкі БДУ

Праз адчыненую фортку я ўдыхаю волкае паветра самотнага кастрычніка і, прыпаўшы да халоднай шыбы акна, гляджу на сіратлівы ў гэты восеньскі вечар двор, дзе прайшло маё дзяцінства, юнацтва. Ціхі, закрыты ад праспекта дзевяціпавярховай "каробкай-вужакай", звычайны гарадскі двор у жылым мікрараёне. Амаль нічога не мяняецца з гадамі, акрамя таго, што растуць дрэвы, а разам з імі і мы. Я і мае аднагодкі дасягнулі таго ўзросту, той мяжы, дзе трэба спыніцца і паглядзець, што ты зрабіў, чаго дасягнуў і як жыць да-

Усякая здаровая і земская сіла верыць у сябе і ў сваю праўду, і гэта ёсць самая першая прыкмета здароўя народнага. Гэта народная вера ў сябе і ва ўласныя сілы — зусім не застоі, а, наадварот, зарука жыццёвасці і энергіі жыцця і ні ў якім разе не выключыць прагрэсу і вялікага поспеху. Без гэтай веры ў сябе не выстаяў бы, напрыклад, на працягу вякоў беларускі народ і не ўратаваў бы сябе ніколі.

Фёдар ДАСТАЕЎСКІ

1864

ЗАХАРАВА, 19

Пішыце на адрас: 220005, Мінск, вул. Захарова, 19, Рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова "Літаратура і Мастацтва"; e-mail: minsk@lim.by
Адрас у Інтэрнеце — www.lim.by

Маналог беларускага міліцыянера

"Народ выражае сябе найпаўней і найдакладней у мове сваёй, — пісаў у XIX ст. І. СРЯЖНЕЎСКІ, — народ і мову нельга ўявіць адно без аднаго".

лей. Канечне, можна і не блытацца ў шматлікіх інтэрпрэтаваннях філасофскага азначэння сэнсу жыцця, можна прабавіць час у халаднаваты вечар з пекнай незнаёмкай за бутэлькай "Бардо". Безумоўна, гэта болей прыемна, але калі-нікалі, застаўшыся саманасам, патрэбна паразважаць і пра існае.

Я добра памятаю 70-я гады... І вярта ўзгадаць, што менавіта ў гады застою, дзякуючы "Песнярам", "Сябрам", "Верасам", "Чараўніцам", мілагучная беларуская мова была пачутая на абшарах Савецкага Саюза і за яго межамі. Разам з тымі песнямі пачалася слава і іх стваральнікаў — Ігара Лучанка, Уладзіміра Мулявіна, Леаніда Захлеўнага і Эдуарда Ханка.

Папулярнасць ад Брэста да Уладзівастока таксама набылі творы Васіля Быкава, Алеся Адамовіча, Івана Шамякіна...

Для мяне людзі, якія пісалі на беларускай мове вершы, апаўднанні і песні, былі ўвасабленнем беларускасці на фоне тагачаснага заняпаду мовы і звычайнаў народа.

У той час гаварыць у горадзе Мінску па-беларуску лічылася ўвогуле дрэнным тонам. Калі ў каго незнарок і злятала з вуснаў беларускае слова, то маглі ці не зразумець, ці палічыць, што вось прыехаў чалавек з калгаса, нядаўна ў горадзе і яшчэ размаўляць не навучыўся! Пазней ужо дзённікавыя запісы Янкі Брыля, сабраныя ў кнізе пад назвай "Вячэрняе", нагадалі мне атмасферу таго часу. Ёсць там цікавы запіс, расповед, як прыехалі да Брыля сваякі па-спрабаваць нейкім чынам заціпацца ў Мінску, уладкаваць тут у школу сваіх дзяцей. А чаму не ў вясковай школе? "Вы знаеце, дядя Ваня, она там беларуская, не хочетсё дэтей калечить". Дзякуй Богу, асабіста мне пашанцавала на настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры. Гэта любоў пачалася з "Пінскай шляхты" Дуніна-Марцінкевіча, сцэнікі з якой наша настаўніца Марыя Антоўна Карповіч прапанавала нам паставіць. Ігралі мы з захваленнем. І адбывалася гэта ў звычайнай мінскай школе № 17. Потым, калі я вучыўся ў інстытуце, лёс звёў мяне з людзьмі, для якіх Беларусь была не толькі назвай географічнай, але і... Радзімай. Зямля, якая нарадзіла іх дзядоў, бацькоў, нарэшце іх саміх, стала для іх роднай не толькі па месцы нараджэння, але па геннай сувязі, як бываюць роднымі толькі бацька і маці.

Разам са мной у інстытуце вучыўся звычайны беларускі хлопец Сяргук Мудрачэнка. Хіба што незвычайным у ім было тое, што ён усюды гаварыў па-беларуску: на

семінарах, у размовах з выкладчыкамі і сваімі аднакурснікамі, нават дыплом напісаў на беларускай мове, чым прыемна ўразіў мяне. І адбывалася гэта не на філалагічным факультэце і не ў педагагічнай ВНУ, ды ў той час, калі ўсё выкладалася па-расійску.

Прабачце, але скажу даволі банальную рэч: менавіта на такіх людзях трымаецца беларуская зямля. На такіх, як Францішак Савіч, Янка Станкевіч, Васіль Быкаў і... Сяргук Мудрачэнка. Хтосьці па праве можа заўважыць, што ўраджэнец Свядлоўска Уладзімір Мулявін, для якога Беларусь стала другой радзімай (але не стала роднай мова гэтай краіны), праславіў Беларусь у свеце, і больш вядомы, чым нейкі там беларус Мудрачэнка. І не так важна, па-беларуску ці па-расійску гаворыць чалавек, галоўнае, каб ён быў карысным сваёй дзяржаве.

І так, і не так. Усе гэтыя падрабязныя акалічнасці асабістага лёсу, адзначаныя вышэй, пераканалі мяне, што шмат чаго залежыць і ад самога чалавека, ад яго пэўнай грамадзянскай пазіцыі, і ад стаўлення да спадчыны, да каранёў, калі хочаце. Дадаю яшчэ, што па вялікім рахунку, і неістотна, якое сацыяльнае становішча займае чалавек, кім і дзе ён працуе. Вось, напрыклад, міліцыянер?

Адказу шчыра, ведаю афіцэраў міліцыі, якія няблага валодаюць беларускай мовай і сумленна выконваюць свае службовыя абавязкі. Адзначу яшчэ, ніякіх афіцыйных перашкод у сённяшні час (загадаў, распараджэнняў і г.д.) для ўжывання мовы Скарыны, Купалы, Коласа, Багдановіча, Геніюш, Быкава... у органах унутраных спраў Рэ-

спублікі Беларусь не існуе.

У гэтай сувязі нельга не ўзгадаць загад МУС ад 19 студзеня 1993 г. № 7 "Аб ходзе выканання органамі і падраздзяленнямі ўнутраных спраў Закона "Аб мовах у Беларускай ССР", Пастановы Савета Міністраў ад 20 верасня 1990 г. № 240 "Аб дзяржаўнай праграме развіцця беларускай мовы і іншых нацыянальных моў у Беларускай ССР", адзін з пунктаў якога абавязвае рэдакцыю газеты "На страже" "практыкаваць публікацыю матэрыялаў на беларускай мове".

І калі ў 2000 г. я прынёс у рэдакцыю гэтага міліцэйскага выдання свае неафіцыйныя нататкі на беларускай мове з афіцыйнага семінара-нарады, які адбыўся ў ліпені таго года ў Баранавічах у рамках сумеснага праекта з Прадстаўніцтвам Дзіцячага Фонду ААН (UNICEF) "Фарміраванне асноў прававой сістэмы абароны непаўналетніх, уступіўшых у канфлікт з законам", то яны былі цалкам (болей чым на газетны разварот!) надрукаваны. ("Ці любім мы сваіх дзяцей?" — "На страже", 25.08.2000).

Праўда, у службовай дзейнасці яшчэ здараюцца анекдатычныя выпадкі. Пра адзін з якіх, дарэчы, мне настойліва параіў напісаць мой калега. Некалькі гадоў таму начальніку крымінальнага вышуку аднаго з райаддзелаў патэлефанавала журналістка і запыталася па-беларуску. На што атрымала ласкавы і паважлівы, у стылі сапраўднага афіцэра, адказ, але нечакана іх размова па тэхнічных прычынах перапынілася. Праз хвіліну тэлефон зноў зазвоніў. Шэф вышуку зняў слухаўку, будучы упэўненым, што зноў пачуе сваю прыемную суразмоўцу, і гэтак разняволена прамовіў: "Слухаю вас, мая даражэнькая". Але ў адказ прагучаў камандзірскі барытон высокага начальніка абласной міліцыі: "Вы што там, напіліся?". У рэшце рэшт разабраліся і разам пасмяяліся.

На заканчэнне хачу звярнуцца да выказвання слаўтага пачуцка педагога Януша Корчка: "Шчаслівы той аўтар, які, заканчваючы сваю працу, усведамляе, што сказаў усё, што ведаў, вычытаў і ацаніў згодна завядзеным узорам".

У дачыненні да сябе не магу сказаць, што застаўся шчаслівым, бо нейкі смутак усё ж такі ачольвае душу...

Юры КУР'ЯНОВІЧ,
оперупаўнаважаны
па надзвычайна-важных справах
Упраўлення крымінальнага вышуку
МУС Беларусі

З Кіева прыйшла сумная вестка: 13 кастрычніка памёр Дзмітро Белавус, вядомы ўкраінскі паэт, перакладчык, акадэмік АПН Украіны, трапятлі шанавальнік Беларусі і беларускай літаратуры.

Дзмітро Р'ягоравіч Белавус нарадзіўся 24.04.1920 г. на Сумшчыне (Украіна). Падчас вайны быў цяжка паранены. У 1945 г. закончыў Кіеўскі ўніверсітэт. Ён аўтар шматлікіх паэтычных і іншых сатыры і гумару, ліра-эпічных паэм, твораў для дзяцей. Дзмітро Белавус быў вядомым перакладчыкам. За пераклады балгарскіх паэтаў удастоены прэміі імя М. Рільскага, узнагароджаны балгарскімі ордэнамі Кірылі і Мяфодзія I-й ступені ды "Мадарскі коннік" I-й ступені. Дз. Белавус таксама лаўрэат прэміі імя Лесі Украінкі, лаўрэат Нацыянальнай прэміі Украіны імя Т.Р. Шаўчэнкі.

З беларускай мовы ён перакладаў творы Ф. Багушэвіча, Янкі Купалы, Якуба Коласа, П. Броўкі, К. Крапівы, М. Танка, П. Панчанкі, А. Вялюгіна, Н. Глевіча і інш. Ягоньня вершы перакладалі А. Бялевіч, Н. Глевіч, С. Дзяргай і інш. Дзіцячая кніжка вершаў Дз. Белавуса "Птушчыныя галасы" выйшла ў 1960 г. у перакладзе А. Вялюгіна.

Дзмітро Белавус падтрымліваў трывалы творчы і проста цёплыя людскія адносіны з многімі беларускімі літаратарамі да апошніх дзён, быў у сяброўстве глыбокім, шчырым, самаадданым, неаднойчы наведваў Беларусь.

Памяць пра Дзмітра Белавуса, таленавітага, цудоўнага, светлай душы чалавека, назаўсёды застаецца ў нашых сэрцах.

Група сяброў

Калектыў выкладчыкаў і вучняў Рэспубліканскага каледжа мастацтваў імя І.В. Ахрэмчыка глыбока смуткуе з прэчынай раптоўнай смерці выдатнага выкладчыка сусветнай мастацкай культуры, вядомага мастацтвазнаўцы Кірылы Уладзіміравіча Зелянога і выказвае спачуванне родным і блізням памерлага.

Рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова "Літаратура і Мастацтва" выказвае глыбокае спачуванне Старшынні Рэспубліканскага камітэта прафсаюза работнікаў культуры Л.С. СУШКЕВІЧУ ў сувязі са смерцю ЖОЊК Людмілы Пятроўны.

Рэдакцыя і рэдакцыйная калегія часопіса "Вожык" выказваюць глыбокае спачуванне Старшынні Рэспубліканскага камітэта прафсаюза работнікаў культуры Л.С. СУШКЕВІЧУ ў сувязі са смерцю яго ЖОЊК Людмілы Пятроўны.

Як усім вядома, Беларусь з'яўляецца шматнацыянальнай краінай. Спакон веку на яе тэрыторыі мірна, па-суседску жылі прадстаўнікі розных народаў і рознага веравызнання, захоўваючы свае звычаі і традыцыі. Усе яны з павагай і пашанай ставіліся да мовы і культуры аўтэнтчных жыхароў.

Пра адну з такіх суполак, яе гісторыю, дзейнасць і адносіны да мовы краіны, якая стала ім другім домам, раскажа дацэнт кафедры гісторыі Беларусі Беларускага дзяржаўнага педагогічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка, намеснік старшыні Беларускага грамадскага згуртавання татарараў-мусульман "Зікр уль-Кітаб" ("Памяць і кніга") Ібрагім КАНАПАЦКІ.

Іншы рукапісны тэкстаў на беларускай мове да гэтага перыяду не было. Яны з'явіліся значна пазней. Дык хто ў каго ўзяў мову? Нават некаторыя кажуць, што беларуская мова — гэта мова татарскага кітаба. Як бы то ні было, але паводле перапісу з 12, 5 тысяч татарараў 8 тысяч лінаць роднай беларускаю мову і размаўляюць на ёй.

Татарскі пісьменнік Ф.Фаізаў, жывучы ў Казані, вывучыў беларускую мову і піша мне на ёй лісты. Хтосьці сказаў, што колькі моў ты ведаеш, настолькі ты культурны чалавек. А для нас праблема. Чаму не вывучыць беларускую, рускую, польскую мовы, бо гэтыя народы нашы суседнія браты-славяне? Не зашкодзіла б ведаць і англійскую.

— Што, на вашу думку, можна зрабіць, каб грамадства надавала больш увагі беларускай мове?

Выходзіць з 1932 года
У 1982 годзе
ўзнагароджаны ордэнам
Дружбы народаў

ГАЛОЎНЫ
РЭДАКТАР

Анато́ль
КАЗЛОЎ

Рэдакцыйная рада:

Святлана
БЕРАСЦЕНЬ,

Леанід
ГАЛУБОВІЧ,

Наталля ДЗЯНІСАВА,

Віктар КАВАЛЁЎ,

Вольга КУРТАНІЧ,

Віктар ПАТАПЕНКА —
намеснік
галоўнага рэдактара

АДРАС РЭДАКЦЫІ:
220005, Мінск,
вул. Захаравы, 19

ТЭЛЕФОНЫ:
галоўны
рэдактар — 284-66-73
намеснік галоўнага
рэдактара — 284-66-73

АДДЗЕЛЫ:
публіцыстыкі — 284-79-65
пісьмаў і грамадскай
думкі — 284-81-53
паэзіі, літаратурнага жыцця,
крытыкі
і бібліяграфіі — 284-44-04
прозы — 284-66-73
музыкі, тэатра, кіно
і выяўленчага
мастацтва — 284-81-53
бухгалтэрыя — 284-66-72
Тэл./факс — 284-66-73

Электронны адрас:
e-mail: minsk@lim.by

Адрас у Інтэрнеце —
www.lim.by

Пры перадруку просьба
спасылацца на "ЛІМ".
Рукапісы рэдакцыя
не вяртае і не рэцэнзуе.
Пазіцыя рэдакцыі
можа не супадаць
з меркаваннямі
і думкамі аўтараў
публікацый.
Набор і вёрстка
камп'ютэрнага цэнтара
РВУ "Літаратура і Мастацтва"

Выходзіць раз на тыдзень
па пятніцах

Друкарня Рэспубліканскага
унітарнага прадпрыемства
"Выдавецтва
"Беларускі Дом друку"
г. Мінск,
пр. Ф. Скарыны, 79

Індэкс 63856. Наклад 2468
Умоўна друк. арк. 3,72
Нумар падпісаны ў друк
3.11.2004 у 11.00

Міністэрства інфармацыі
Рэспублікі Беларусь
Выдавец:
Рэдакцыйна-выдавецкая
ўстанова
"Літаратура і Мастацтва"

Рэгістрацыйнае
пасведчачнае № 715
Заказ — 1609

Д 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Мы не лічым сябе прышлымі народам

— Ібрагім Барысавіч, раскажыце пра гісторыю стварэння вашага згуртавання. Што азначае яго назва?

— Раней немагчыма было аб'яднаць прадстаўнікоў адной нацыянальнасці ў суполку. Але пасля таго, як была надрукавана платформа ЦК КПСС па нацыянальным пытанні, мы здолелі гэта зрабіць. Сярод вялікіх нацыянальных суполак наша была створана трэцяй. Першыя дзве ўзніклі ў 1988 годзе: аматараў яўрэйскай культуры і, мапа хто ведае такое, аб'яднанне ядвгаў. А ў 1989 годзе пры Беларускам фондзе культуры (яго тады ачоляў пісьменнік Іван Чыгрынаў) утварылася Беларускае грамадскае згуртаванне татарараў-мусульман "Аль-Кітаб". Што ёсць "Аль-Кітаб"? Гэта азначае "кніга", і не простая, а святая, свяшчэнная кніга мусульману. Чым яна дарагая для нас, беларускіх татарараў? Тым, што рэлігія, іслам, — гэта наша аснова, традыцыя.

З-за падзелу Рэчы Паспалітай і іншых варунак нашы татары былі раскіданы па Літве і Польшчы, але яны добра ведаюць і размаўляюць на мовах тых краін, дзе жывуць: літоўскай і польскай.

З часоў утварэння нашай суполкі мы правялі дзесяць міжнародных навукова-практычных канферэнцый. Адна з іх, у 1996 годзе, была прысвечана светлай памяці Сцяпана Хусейнавіча Александровіча, аднаго з выбітных людзей, прафесара, літаратуразнаўцы, заслужанага дзеяча культуры. Мне, напрыклад, заўсёды за гонар, калі я прадстаўляю краіну і выступаю, хача б некалькі сказаў прамовіць па-беларуску.

Мы паважліва ставімся да беларускай культуры і не лічым сябе прышлымі народам. Бо жывём на адной зямлі, у нас адзіны лёс і клопат — за маіў Беларусь.

У нас добрыя стасункі з Дзяржаўным камітэтам па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Савета Міністраў РБ, адчуваем падтрымку з боку Цэнтра нацыянальных культур. Для нас была вельмі прыемнай дзяржаўная ўвага з нагоды 600-годдзя асадніцтва, якое мы святкавалі напрыканцы 1997 года.

— Ці існуюць у вас якія-небудзь выданні, і на якой мове яны друкуюцца?

— Так, мы выдалі на беларускай мове 43 нумары нашага часопіса-квартальніка "Байрам" ("Святая"), аб'ём кожнага з іх — 100 — 120 старонак. У 2002 годзе ён прыпыніў сваё існаванне: паўсталі праблемы з фінансаваннем, а горш за ўсё — не стала людзей, якія гэтым займаліся. Мне хацелася б працягнуць гэтую справу з "Байрамам", але загрузаны "няўдзячнай" работай: кіраўніцтва і г.д. Ля вытокаў часопіса стаяў лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Якуб Адамавіч Якубоўскі. Ім нават падрыхтаваны рэзэрв на 30 тысяч тэрмінаў — энцыклапедыя гісторыі культуры татарараў Беларусі, Літвы і Польшчы, або літоўска-беларускіх татарараў. Але гэты рукапіс ужо шэсць гадоў ляжыць, чакае свайго часу.

— Гістарычна склалася так, што вы жывіце на Беларусі. У нашай краіне, як вядома, дзве дзяржаўныя мовы: беларуская і руская. Якой з гэтых

Усебеларускі фестываль нацыянальных культур. Гродна, 2004 г.

дзвюх вы аддаце перавагу, і якія канкрэтна вашы адносіны да беларускай мовы?

— Пачынаючы з сярэдзіны XVI стагоддзя, у шырокім ужытку ў нас адназначна з'яўляецца беларуская мова. Больш нічога не адрознівала нас ад астатніх насельнікаў гэтага краю, калі не лічыць фенатып, знешні выгляд. Ды яшчэ былі асобнымі нейкія нашы традыцыйныя заняткі. А так мы гаварылі і размаўлялі на такой жа мове, як і беларусы.

Акрамя кітабаў, у нас захаваліся яшчэ зборнікі рэлігійных тэкстаў, якія напісаны на славянскіх мовах — у большасці на беларускай. Паводле нашых тэкстаў піша доктарскую дысертацыю Віктар Несцяровіч, дэкан філалагічнага факультэта Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.Машэрава. Я лічу, мы не проста ўзялі гэтую мову, а былі ў рэчышчы яе фарміравання. Некаторыя кажуць, што мова кітабаў гутарковая. Але ж святое пісьмо не пісалі на гутарковай мове, тым больш на трасянцы. На ёй можна расказаць анекдот ці яшчэ што-небудзь.

Прычым цікава, што я, як гісторык і навуковец, заўсёды праводжу параўнанні. У мове кітабаў мы знаходзім шмат цюркскіх слоў. Той жа самы Якубоўскі налічыў іх больш за 600. Цюркскага паходжання такія беларускія словы, як "туман", "баран", "харч", "база", і нават слова "бачыць" утворана ад нашага слова "бак".

Калі сёння вы паедзеце ў Іўе, Мядзел ці іншыя месцы, дзе жывуць татары, то пачуеце чыстую, нармальную беларускую мову. Мы былі не толькі яе захавальнікамі ў кітабах, але і актыўнымі карыстальнікамі: гэта наша мова, іншых моў няма. Адзінае, што яна хавалася за арабскі алфавіт і была даступнай абмежаванаму колу: толькі татарам.

— Увесь час мы то мітыгуем, то байкатуем, а трэба, як людзі кажуць, жыць, як набяжыць. Вось сёння трэба жыць, у гэтай краіне, у гэтых рэаліях працаваць — іншых не будзе. Трэба не сядзець, склаўшы рукі. Што гаварыць, канечне, аддаляецца родная мова, традыцыі. Па вялікім рахунку, гэта дацьчыцца і нас, беларускіх татарараў.

На мой погляд, трэба з маленства прывучаць да беларускай мовы. Руская падобная, любое дзіця заўсёды яе вывучыць. Нікай пагрозы няма для рускай мовы. Наадварот, для беларускай мовы існуе пагроза звужэння ў выкарыстанні як для татарараў, так і для ўсіх беларусаў. Ёсць пчальарская акадэмія ў Кіеве, там напісана: "Вымруць пчолы — вымруць людзі". Я не ведаю, хто гэтак трапна сказаў. Так і мы лічым, што адыдзе ў нябыт вялікі этнас — з ім адыдзе і ўсё астатняе. Трэба на дзяржаўным узроўні думаць, і даўно думаць, распрацоўваць праграмы захавання, а не канстатаваць гэтыя факты. Я неяк сярод нашых навукоўцаў даводзіў, што неабходна прызнаць за беларускай мовай статус лінгвістычнай меншасці. Многія пакрыўдзіліся. А чаго крыўдзіцца? Што, сёння наўкола многа гавораць на роднай мове? Не. Нават, калі пачуюць, дык могуць абзаваць бэнэфаўцам ці яшчэ кім-небудзь. Гэта, вядома, недахоп адукацыі і выхаваўчага працэсу.

Трэба ўсім разам думаць, як падумаць прэстыж беларускай мовы, каб яна гучала. Гэта можна рабіць праз нашы прыгожыя народныя песні, абрады, традыцыі і святы. І галоўнае, не трэба палітызаваць гэты працэс, а спакойна займацца працаваць.

Віктар КАВАЛЁЎ

**ІДЗЕ ПАДПІСКА
НА ІV КВАРТАЛ
2004 ГОДА!**

«Літаратура і мастацтва»
Індывідуальная (індэкс — 63856)
на 1 месяц — 2600 руб.
на 3 месяцы — 7800 руб.
Ведамасная (індэкс — 63857)
на 1 месяц — 4100 руб.
на 3 месяцы — 12 300 руб.
Льготная (індэкс — 63880)
на 6 месяцаў — 16 800 руб.

«Малодосць»
Індывідуальная (індэкс — 74957)
на 1 месяц — 2700 руб.
на 3 месяцы — 8100 руб.
Ведамасная (індэкс — 00137)
на 1 месяц — 3900 руб.
на 3 месяцы — 11 700 руб.
Льготная (індэкс — 00731)
на 6 месяцаў — 16 800 руб.

«Польмя»
Індывідуальная (індэкс — 74985)
на 1 месяц — 2600 руб.
на 3 месяцы — 7800 руб.
Ведамасная (індэкс — 00141)
на 1 месяц — 3600 руб.
на 3 месяцы — 10 800 руб.
Льготная (індэкс — 00727)
на 6 месяцаў — 16 800 руб.

«Всёмирная літаратура»
Індывідуальная (індэкс — 74863)
на 2 месяцы — 2600 руб.
на 4 месяцы — 5200 руб.
Ведамасная (індэкс — 00135)
на 2 месяцы — 3600 руб.
на 4 месяцы — 7200 руб.
Льготная (індэкс — 00729)
на 2 месяцы — 2800 руб.

«Нёман»
Індывідуальная (індэкс — 74968)
на 1 месяц — 2600 руб.
на 3 месяцы — 7800 руб.
Ведамасная (індэкс — 00238)
на 1 месяц — 3600 руб.
на 3 месяцы — 10 800 руб.
Льготная (індэкс — 00728)
на 6 месяцаў — 16 800 руб.